

university of
 groningen

faculty of behavioural
 and social sciences

Rijksuniversiteit Groningen

Maakt sociale steun financieel zelfredzamer? – Does sociale support make us more financially self- reliant?

Masterscriptie

Naam: Tessa Wiels
8-9-2022
Studentnummer: 4574907
Opleiding: Sociologie
Scriptiebegeleider: N. Steverink
Referent: M. Huisman

Samenvatting

In de Nederlandse samenleving worden zzp'ers, werkenden met een laag inkomen en jongeren gezien als financieel kwetsbare groepen door een laag inkomen, financiële onzekerheden of een mogelijk tekort aan financiële kennis en -vaardigheden. Voor deze drie groepen kan het daardoor lastig zijn om mee te doen in de maatschappij. In dit onderzoek wordt onderzocht in hoeverre zzp'ers, werkenden met een laag inkomen en jongeren financieel zelfredzaam zijn, in vergelijking met de populatie. Financiële zelfredzaamheid wordt in dit onderzoek opgesplitst in financiële attitude en financiële vaardigheden. Het is bekend dat mensen, in het algemeen, steun kunnen ervaren van anderen en dat dit positief kan bijdragen aan hun leven. In dit onderzoek zal daarom ook de focus worden gelegd op de mogelijke invloed die sociale steun kan hebben op de financiële zelfredzaamheid van zzp'ers, werkenden met een laag inkomen en jongeren. De onderzoeksvragen worden beantwoord met behulp van het LISS Panel. Er wordt gebruik gemaakt van de 'Financial Capability Questionnaire' en de 'Social Integration and Leisure' vragenlijst. Respondenten hebben de vragenlijsten in 2010 online ingevuld. In totaal worden 4608 respondenten meegenomen in de regressieanalyse. De resultaten laten zien dat zzp'ers, werkenden met een laag inkomen en jongeren redelijk financieel zelfredzaam zijn. Jongeren hebben, van de drie groepen, de minste financiële zelfredzaamheid. Daarnaast laten de bevindingen zien dat sociale steun, in het algemeen, positief bijdraagt aan financiële vaardigheden maar niet aan financiële attitude. Voor de overige hypothesen kon geen bevestiging gevonden worden. De positieve bijdrage van sociale steun wordt bij zzp'ers, werkenden met een laag inkomen en jongeren niet versterkt. Doordat jongeren de groep met de minste financiële zelfredzaamheid zijn, wordt aanbevolen om de samenwerking op te zoeken met opvoeders en jongeren om samen aan een financieel zelfredzame toekomst te werken.

Hoofdstuk 1: Inleiding en probleemstelling

In dit hoofdstuk zullen de aanleiding en probleemstelling van dit onderzoek geïntroduceerd worden. Eerst zal worden ingegaan op het onderwerp. Daarna wordt beschreven wat al bekend is over financiële zelfredzaamheid en sociale steun. Hieruit zal de probleemstelling worden afgeleid en als laatste wordt ingegaan op de wetenschappelijke en maatschappelijke relevantie van dit onderzoek.

1.1 Introductie

Geld en inkomen spelen in Nederland, maar ook wereldwijd, een grote rol in het leven van mensen. Geld stelt mensen in staat een dak boven hun hoofd te hebben, boodschappen te doen, zorgkosten te dragen maar ook hobby's uit te oefenen en sociale activiteiten te ondernemen. Als mensen een hoger inkomen hebben is het makkelijker om het leven zo in te richten als zij willen, te kopen wat zij willen of bijvoorbeeld lid te zijn van een sportvereniging. Niet voor iedereen is het vanzelfsprekend om voldoende aan de eigen behoeften te kunnen voldoen door bijvoorbeeld een laag inkomen of schulden. In 2020 leefden 900.000 huishoudens in Nederland onder de lage-inkomensgrens (Bratpack, 2022). De lage-inkomensgrens lag in 2020 bij 1.100 euro netto per maand (CBS, 2021). Mensen onder die grens hadden dus nog minder te besteden, waardoor het heel lastig kan zijn om alle kosten te kunnen dekken. Daarnaast waren er in 2020 bijna acht procent huishoudens met geregistreerde problematische schulden (CBS, 2021). Naast de mensen die al financiële problemen hebben, zijn er ook groepen die een hoger risico lopen op financiële problemen of financieel kwetsbaar zijn. Zzp'ers blijken het meest kwetsbaar te zijn voor armoede (Bratpack, 2022). Van de zzp'ers leven 1,9% onder de lage-inkomensgrens. Dit lijkt niet zo veel, maar de rest van de zzp'ers lopen een groot risico onder de lage-inkomensgrens terecht te komen door hun financiële kwetsbaarheid. Bijstandsontvangers zijn de groep met het grootste risico op armoede. Hiervan leefden 64% in 2020 met een laag inkomen waardoor ze moeilijk konden rondkomen. Daarnaast is er een groep die vaak wordt vergeten, de werkenden met een laag inkomen. Deze mensen hebben betaald werk, maar verdienen te weinig om goed rond te kunnen komen. Het risico op schulden en armoede neemt daarmee aanzienlijk toe (Bratpack, 2022).

Schulden, armoede of het risico daarop hebben grote gevolgen voor de gezondheid en het welzijn van mensen. Er zijn onder andere twee manieren waarop schulden de gezondheid van mensen negatief kunnen beïnvloeden. Enerzijds zijn financiële problemen en de risico's hierop

gerelateerd aan stress en dit draagt bij aan ziekte. Anderzijds kunnen financiële problemen leiden tot slechtere persoonlijke verzorging en verminderde aandacht voor de eigen gezondheid (Jacoby, 2002). Op het gebied van welzijn geldt de impact van financiële problematiek of risico's even goed. Tegenwoordig spelen er nog altijd een taboe en schaamte bij geldproblemen (Nibud, 2021). Mensen met financiële moeilijkheden vinden het lastig om over hun problemen te praten. Zij kunnen het gevoel hebben dat de problemen die zij ervaren hun status aantasten. Dit kan zorgen voor minderwaardigheidsgevoelens en dit kan van grote invloed zijn op hun algehele welzijn (Lindenberg, 1996).

Naast de invloed die financiën op individuen hebben, wordt ook de samenleving geraakt door financiële problematieken en de ongelijkheden die dit tot gevolg heeft. Ongelijkheid in inkomen leidt namelijk op landelijk niveau tot verschillen in gezondheid onder de bevolking (Raad Volksgezondheid & Samenleving, 2020). Pickett & Wilkinson (2015) laten in hun onderzoek zien dat inkomensongelijkheden in verband staan met een slechtere gezondheid. Zo blijkt dat mensen met een laag inkomen en opleidingsniveau gemiddeld minder lang leven en daarbij ook een slechtere ervaren gezondheid hebben (Raad Volksgezondheid & Samenleving, 2020; Pickett & Wilkinson, 2015). Daar tegenover staat dat de levensverwachting en ervaren gezondheid hoger liggen bij mensen met een hoog inkomen en opleidingsniveau (Raad Volksgezondheid & Samenleving, 2020). Bij mannen verschilt de levensverwachting tussen een hoog en laag inkomen en opleiding ongeveer vijf jaar en bij vrouwen ongeveer vier jaar (Volksgezondheid en Zorg, 2021). Dit verschil kan al ontstaan door het feit dat mensen met een hoger inkomen meer aan zorg kunnen uitgeven en daardoor minder geneigd zijn om zorgmijndend gedrag te vertonen. Dit sluit aan bij de bewering van Jacoby (2002) dat financiële problemen de aandacht voor de eigen gezondheid verminderen. Financiële problemen kunnen mensen er van weerhouden goed voor zichzelf te zorgen. Dit komt door de druk die schaarste heeft op het denkvermogen van mensen (Nibud, 2015). Door een tekort aan geld hebben mensen minder denkcapaciteit over voor andere beslissingen, zoals hun gezondheid. Daardoor kunnen zij taken, zoals bijvoorbeeld gezonde keuzes maken en op het eigen welzijn letten, minder goed uitvoeren (Nibud, 2015).

Financiën en de daaraan verbonden problemen kunnen dus zowel op individueel als ook op maatschappelijk niveau voor ongelijkheid en gezondheidsverschillen zorgen. Daarnaast kunnen tegenslagen financieel kwetsbaar maken, vooral in de lage inkomensgroepen. Tegenwoordig wordt steeds meer nadruk gelegd op de zelfredzaamheid van mensen (Van der Werf et al.,

2016). Op financieel vlak verwacht de maatschappij van inwoners dat zij zo goed mogelijk zelf hun problemen kunnen oplossen, met ondersteuning waar nodig. Dit betekent niet dat iedereen het vermogen heeft om financieel zelfredzaam te zijn of te weten hoe zij juist met hun financiën om moeten gaan. Een tekort aan financiële zelfredzaamheid kan dus zorgen voor individuele en maatschappelijke consequenties. Hieronder zal dieper worden ingegaan op wat er al bekend is over financiële zelfredzaamheid en verwante begrippen. Daarnaast wordt ook beschreven wat nog niet bekend is over financiële zelfredzaamheid.

1.2 Financiële zelfredzaamheid

Financiële zelfredzaamheid wordt in de Nederlandse literatuur omschreven als: ‘weloverwogen keuzes maken zodat de financiën in balans zijn, zowel op korte als op lange termijn’ (Nibud, 2012, p. 3). Mensen zijn dan in staat om zelf hun geldzaken te regelen. Daarnaast betekent financieel zelfredzaam zijn ook dat mensen om hulp vragen als dat nodig is (Van der Werf et al., 2016). Vanuit de Engelse literatuur geven Salignac et al. (2019) een concretere definitie van financiële zelfredzaamheid. Zij zien financiële zelfredzaamheid als het vermogen om toegang te krijgen en gebruikt te maken van interne capaciteiten en daarnaast passende externe bronnen en ondersteuning te benutten bij financiële tegenspoed (Salignac et al., 2019). De interne capaciteiten zijn gerelateerd aan persoonlijke karakteristieken. Hier vallen bijvoorbeeld cognitieve vaardigheden en optimisme onder die helpen om te gaan met lastige (financiële) situaties. Bij externe bronnen draait het om middelen die mensen ondersteunen in uitdagende situaties en bijdragen aan stabiliteit. Externe bronnen kunnen bijvoorbeeld geld of sociale relaties zijn (Salignac et al., 2019). Dit laat zien dat financiële zelfredzaamheid uit verschillende factoren bestaat, zoals vaardigheden, die nodig zijn om met geldzaken om te kunnen gaan. Zonder een goede financiële kennis kan het bijvoorbeeld moeilijker zijn om financiële keuzes te maken (Lusardi et al., 2020). Hieronder wordt beschreven waaruit financiële zelfredzaamheid bestaat.

1.2.1 Vaardigheden

Om financieel zelfredzaam te zijn hebben mensen een aantal dingen nodig. De vaardigheden die zij nodig hebben voor financiële zelfredzaamheid zijn verantwoord besteden en rondkomen, in kaart brengen van financiën, voortuitkijken, bewust (financiële) producten kiezen en over voldoende (financiële) kennis beschikken (Nibud, 2012). Hoge competenties dragen bij aan een hoge mate van financiële zelfredzaamheid. Dit betekent dat mensen met een hogere mate van

financiële zelfredzaamheid goed met hun financiën omgaan en in staat zijn deze zelfstandig te regelen. Een aantal vaardigheden zijn van praktische aard, zoals rondkomen en het in kaart brengen van de financiële situatie. Daarnaast kunnen de vaardigheden en financiële zelfredzaamheid ook afhangen van het cognitieve vermogen dat mensen hebben (Salignac et al., 2019). Dat wil zeggen in hoeverre mensen in staat zijn vooruit te kijken en verantwoord te besteden.

Een ander belangrijk aspect bij financiële zelfredzaamheid is voldoende kennis die mensen hebben over financiën. De financiële kennis wordt in de literatuur omschreven als ‘financiële geletterdheid’ (Remund, 2010). Financiële geletterdheid stelt mensen in staat om goede keuzes te maken. Ze hebben namelijk een beter begrip van financiën en kunnen hun financiële vaardigheden daarop baseren. Daarnaast blijkt dat financiële geletterdheid bijdraagt aan het plannen voor de toekomst (vooruitkijken). Mensen die financieel geletterd zijn sparen vaak meer en plannen voor hun pensioen (Lusardi et al., 2020). Financiële geletterdheid kan bekeken worden vanuit het ‘competentie denken’. In deze benadering staat de individuele verwerving van kennis, vaardigheden en attitudes centraal die belangrijk zijn voor financiële geletterdheid (De Becker et al., 2020). Welke geletterdheidscompetenties van belang zijn wordt bepaald door het maatschappelijk en economisch systeem waar mensen deel van uit maken. Het leerproces van financiële geletterdheid begint vaak al op school, waar specifieke competenties en kennis worden overgedragen (De Becker et al., 2020). Daarnaast ontwikkelen mensen gedurende hun leven geletterdheid in een informele sfeer. Dit kan al op jonge leeftijd vanuit thuis ontwikkeld worden, door de voorbeelden die jongeren krijgen van hun ouders (Vermeersch & Vandenbroucke, 2010). De competenties richten zich dus op de individuele vaardigheden en kennis die mensen moeten aanleren en hierbij ligt de nadruk op eigen verantwoordelijkheid en zelfredzaamheid. Dit betekent dat naarmate mensen hogere financiële competenties hebben, zij financieel zelfredzamer zijn. Een ander begrip dat aansluit op financiële zelfredzaamheid en -geletterdheid is financiële bekwaamheid. Dit begrip is vertaald vanuit het Engelse ‘financial capability’. Sherraden (2010) omschrijft financiële bekwaamheid als een combinatie van kennis en vaardigheden met betrekking tot de eigen financiële situatie, samen met de motivatie om actie te ondernemen als dat nodig is. In grote lijnen sluit dit begrip aan bij financiële zelfredzaamheid en financiële geletterdheid.

In het artikel van Salignac et al. (2019) wordt financiële zelfredzaamheid (financial resilience) gedefinieerd en gemeten aan de hand van een aantal cruciale factoren die mensen nodig hebben

in financieel moeilijke situaties. Ze beginnen met het conceptualiseren van financiële zelfredzaamheid vanuit ‘resilience’. Volgens Salignac et al. (2019) hebben mensen een aantal dingen nodig om financieel zelfredzaam te zijn. Ten eerste zijn dit middelen zoals spaargeld, inkomen, een bankrekening en toegang tot leningen en verzekeringen. Ten tweede hebben mensen financiële kennis en vaardigheden nodig in de vorm van kennis over financiële producten, vertrouwen in hun kunnen met betrekking tot financiële middelen en bereidheid om hulp te vragen. De eerste zaken die mensen nodig hebben om financieel zelfredzaam te zijn, zoals Salignac et al. (2019) dit beschrijven, sluiten aan bij de vaardigheden die hierboven al zijn beschreven (Nibud, 2012). Zij dekken in feite dezelfde belangrijke aspecten die nodig zijn om op een goede manier met financiën om te gaan, zoals rondkomen, vooruitkijken en kennis. Als laatste is ook het sociaal kapitaal van mensen een onderdeel van financiële zelfredzaamheid, volgens Salignac et al. (2019). Met sociaal kapitaal wordt bedoeld de sociale relaties van mensen, toegang tot sociale steun in tijden van crisis en toegang tot steun van de gemeenschap en de overheid als dit nodig is (Salignac et al., 2019). Zij schrijven als een van de weinigen specifiek over sociaal kapitaal als onderdeel van financiële zelfredzaamheid. In hun onderzoek laten zij niet zien welke invloed sociale steun precies heeft op de mate van financiële zelfredzaamheid, alleen dat het een onderdeel ervan is. Later in dit hoofdstuk zal dieper worden ingegaan op de rol van sociale steun in financiële zelfredzaamheid.

1.2.2 Attitude

In hoeverre mensen in staat zijn goed om te gaan met financiën hangt dus af van hun vaardigheden. Naast de financiële vaardigheden kan ook de attitude, oftewel houding, tegenover financiën een rol spelen (De Meza et al., 2008). Het is bijvoorbeeld niet alleen belangrijk dat mensen een overzichtelijke administratie hebben, maar ook dat zij het als nuttig ervaren om vooruit te kijken en plannen te maken voor de toekomst. De financiële attitude van mensen is de eigen opvatting over hun financiële vaardigheden en in hoeverre zij die als juist of onjuist beschouwen (Lechner et al., 2010). Mensen met een positieve attitude tegenover financiën houden bijvoorbeeld beter hun inkomsten en uitgaven bij (Madern, 2015). Hoe mensen denken over financiën of de houding die zij aannemen tegenover financiën kan medebepalend zijn voor de daadwerkelijke financiële vaardigheden die zij vertonen. Als een positieve attitude kan zorgen voor een beter financieel overzicht, kan een negatieve attitude er ook voor zorgen dat mensen financieel in de problemen komen. Als zij vinden dat korte termijn

bevrediging belangrijker is zullen zij minder snel geneigd zijn geld te sparen voor de toekomst. Door een negatieve financiële attitude kan de financiële zelfredzaamheid verminderen.

In het onderzoek van deze scriptie zal het concept ‘financiële zelfredzaamheid’ centraal staan, die bestaat uit attitude en vaardigheden. Dit is namelijk een overkoepelend begrip waar zowel financiële bekwaamheid als ook financiële geletterdheid onder vallen. Financiële zelfredzaamheid geeft daarmee het totaalbeeld weer van vaardigheden, kennis en attitude die mensen nodig hebben om goed met hun financiën om te kunnen gaan. Daarnaast is het een begrip dat veelvuldig wordt gebruikt in de Nederlandse literatuur die gericht is op financiën (Madern, 2015; Nibud, 2012; Van der Werf et al., 2016).

1.3 Financieel kwetsbare groepen

In de Nederlandse samenleving zijn er groepen die meer of minder financieel kwetsbaar zijn en risico lopen op schulden of betalingsachterstanden. Financieel kwetsbaar zijn kan tot gevolg hebben dat mensen minder zelfredzaam worden. Door één financiële tegenslag kunnen dan al problemen ontstaan. De mate van kwetsbaarheid kan wel per groep verschillen. In 2016 waren ongeveer 40% van de vrouwen financieel kwetsbaar, tegenover 20% van de mannen. Opvallend is dat vrouwen met een baan kwetsbaarder zijn, terwijl mannen juist kwetsbaarder zijn als zij een uitkering ontvangen (Van den Brakel, 2017). Dat vrouwen met een baan kwetsbaarder zijn komt doordat zij vaak minder uren werken. Vrouwen hebben vaker zorgtaken naast hun baan, zoals het verzorgen van kinderen of mantelzorg (Van den Brakel, 2017). Vrouwen zijn daarnaast niet altijd economisch zelfstandig (Van Horssen & Kunkel, 2020). Dit komt ook doordat veel vrouwen parttime werken of geen werk hebben. Dit kan zorgen dat vrouwen sneller financieel kwetsbaar worden. Een groot deel van deze vrouwen heeft wel een partner met een hoger inkomen. In het geval van een scheiding zijn de financiële consequenties voor vrouwen vaak groter en kunnen zij daardoor financieel kwetsbaar worden of financiële problemen krijgen (Van Horssen & Kunkel, 2020).

Zzp'ers behoren vaak tot de groep met laag betaald of onzeker werk, waardoor zij als financieel kwetsbaar worden gezien. Nederland telde in 2018 ongeveer 1,1 miljoen zzp'ers (CBS, 2020). Ze zijn in vele opzichten afhankelijk van de economie en hebben meestal een minder goed vangnet in vergelijking met anderen die werken voor een werkgever. Ze krijgen met verschillende soorten onzekerheden te maken, zoals inkomensonzekerheid of

opdrachtonzekerheid, die financiële kwetsbaarheid in de hand kunnen werken (CBS, 2020). Werkenden met een laag inkomen worden, net als zzp'ers, als financieel kwetsbaar gezien. Door hun lage inkomen kunnen zij lastig rondkomen en moeilijk een buffer opbouwen. Dit kan er voor zorgen dat werkenden met een laag inkomen minder financieel zelfredzaam zijn. Als laatste worden jongeren gezien als financieel kwetsbare groep. Het blijkt dat maar weinig jongeren over goede financiële kennis en vaardigheden beschikken (Bradley, 2021; Jorgensen & Savla, 2010). Door gebrek aan kennis en vaardigheden kunnen jongeren minder goed de juiste financiële keuzes maken waardoor hun financiële zelfredzaamheid kan verminderen.

Samenvattend worden zzp'ers, werkenden met een laag inkomen en jongeren in Nederland gezien als financieel kwetsbare groepen door bijvoorbeeld een laag inkomen of door gebrek aan kennis. Er wordt uit de literatuur echter niet duidelijk in hoeverre deze groepen al dan niet financieel zelfredzaam zijn. Het feit dat zij als financieel kwetsbaar worden gezien richt zich alleen op enkele aspecten van financiële zelfredzaamheid zoals een laag inkomen, terwijl financiële zelfredzaamheid uit meerdere componenten bestaat. Financiële zelfredzaamheid is voor deze groepen niet onderzocht. Het onderzoek van deze scriptie beoogt eraan bij te dragen zicht te krijgen op de mate van financiële zelfredzaamheid in deze groepen. Er is gekozen voor zzp'ers, werkenden met een laag inkomen en jongeren omdat zij, zeker in de huidige tijd van financiële onrust, extra tegenslagen moeten verdragen. Inzicht in de financiële zelfredzaamheid van deze groepen kan bijdragen aan het vormgeven van beleid, gericht op de ondersteuning van deze groepen. De drie groepen zullen in hoofdstuk twee nader worden toegelicht. Hieronder zal eerst worden ingegaan op de invloed van sociale steun op financiële zelfredzaamheid. Daarna wordt de probleemstelling geformuleerd.

1.4 Sociale steun

Bij financiële zelfredzaamheid ligt vaak de focus op de praktische-, gedrags- of kennisfactoren die een belangrijke rol spelen in de manier waarop mensen met financiën omgaan. De invloed die de sociale omgeving kan hebben, wordt daarbij vaak buiten beschouwing gelaten. Salignac et al. (2019) zien sociaal kapitaal wel als een aspect van financiële zelfredzaamheid. In hun onderzoek benoemen zij sociale steun als onderdeel van sociaal kapitaal, maar verbinden er geen conclusies aan ten opzichte van financiële zelfredzaamheid. Met andere woorden, ze onderzochten niet de directe invloed van sociale steun op financiële zelfredzaamheid. Verder blijkt het zo te zijn dat mensen die sociale steun ervaren vaker een overzichtelijkere

administratie hebben (Madern, 2015). Sociale steun heeft dus schijnbaar invloed op het bijhouden van financiën, een vaardigheid die hoort bij financiële zelfredzaamheid. Desondanks wordt hieruit niet duidelijk in hoeverre sociale steun bijdraagt aan financiële zelfredzaamheid.

Op basis van het voorgaande, wordt in deze scriptie de volgende probleemstelling onderzocht: *‘In hoeverre zijn zzp’ers, werkenden met een laag inkomen en jongeren financieel zelfredzaam? Verschillen de groepen onderling in mate van financiële zelfredzaamheid? Welke rol speelt sociale steun in de mate van financiële zelfredzaamheid en bij welke groep is de invloed van sociale steun het sterkst?’*

1.5 Relevantie

In onderstaande paragrafen zullen de wetenschappelijke en maatschappelijke relevantie van dit onderzoek nader worden uitgelegd.

1.5.1 Wetenschappelijke relevantie

Financiële zelfredzaamheid wordt in de Engelstalige literatuur af en toe benoemd, maar er wordt geen duidelijke conceptualisering van het begrip gegeven. Salignac et al. (2019) hebben in hun onderzoek een aanzet gedaan om financiële zelfredzaamheid te conceptualiseren en te meten. Hiervoor hebben zij vier componenten vormgegeven die de belangrijkste factoren van financiële zelfredzaamheid omvatten. De vier componenten zijn economische middelen, financiële middelen, financiële kennis en vaardigheden en sociaal kapitaal (Salignac et al., 2019). Daarnaast worden in de Engelstalige literatuur verwante begrippen beschreven zoals financiële geletterdheid en -bekwaamheid. Deze begrippen hebben overlap met financiële zelfredzaamheid of kunnen gezien worden als onderdeel ervan. In de (grijze) Nederlandstalige literatuur, zoals stukken van het Nibud, wordt financiële zelfredzaamheid vaker genoemd. Dit komt mede doordat financiële zelfredzaamheid een belangrijk thema is in de Nederlandse samenleving. In de paragraaf over maatschappelijke relevantie zal hier dieper op in worden gegaan. In de Nederlandstalige literatuur wordt financiële zelfredzaamheid gedefinieerd, maar vaak niet goed meetbaar gemaakt. Er zijn geen maatstaven of schalen ontwikkeld voor financiële zelfredzaamheid. Het Nibud (2012) heeft vijf vaardigheden beschreven die horen bij financiële zelfredzaamheid. Sociale steun wordt in de Nederlandstalige en Engelstalige literatuur bijna niet benoemd in relatie tot financiële zelfredzaamheid. Madern (2015) benoemt kort dat sociale steun ervoor kan zorgen dat mensen hun financiële administratie beter op orde

hebben. De invloed van sociale steun op de andere vaardigheden of op financiële zelfredzaamheid in zijn geheel wordt niet beschreven. In de Engelstalige literatuur schrijven Salignac et al. (2019) alleen over sociaal kapitaal als een van de componenten van financiële zelfredzaamheid. Sociale steun, vanuit de informele of formele omgeving, is onderdeel van het sociaal kapitaal (Salignac et al., 2019). Desondanks wordt niet duidelijk welke rol sociale steun precies heeft bij financiële zelfredzaamheid. Dit onderzoek is wetenschappelijk relevant doordat het beoogt bij te dragen aan de theorievorming over de relatie tussen financiële zelfredzaamheid en sociale steun en wil aansporen tot vervolgonderzoek om dit uiteindelijk toe te passen in de praktijk.

1.5.2 Maatschappelijke relevantie

De financiële zelfredzaamheid van mensen is binnen de huidige participatiesamenleving een belangrijk thema. In een participatiesamenleving wordt van iedereen gevraagd zelf verantwoordelijkheid te nemen voor zijn eigen leven en omgeving (Movisie, 2015). Van inwoners wordt dus verwacht dat zij naar vermogen zelf hun problemen oplossen, ondersteuning vragen als zij daar behoefte aan hebben en zo goed mogelijk mee te doen in de samenleving (Movisie, 2015). Doordat de verantwoordelijkheid in hogere mate neergelegd wordt bij de inwoners zelf, worden zij ook geacht financieel zelfredzaam te zijn. Helaas is het niet altijd voor iedereen vanzelfsprekend dat zij zelf de verantwoordelijkheid kunnen nemen en financieel zelfredzaam kunnen zijn. Om dit te kunnen zijn hebben mensen vaardigheden nodig en niet voor iedereen is dit een haalbaar doel. Een tekort aan financiële zelfredzaamheid kan het risico op schulden en armoede vergroten. Dit kan gevolgen hebben voor de samenleving, zoals toenemende gezondheidsverschillen tussen mensen. Armoede kent twee richtingen, namelijk absolute armoede en relatieve armoede. Absolute armoede richt zich op een tekort aan middelen om te overleven (Rijksinstituut voor Volksgezondheid & Milieu, 2018). Dit is bijvoorbeeld een tekort aan voedsel, huisvesting of onderwijs. Tegenwoordig gaat het in Nederland niet meer zozeer om fysiek overleven maar staat relatieve armoede meer centraal. Relatieve armoede gaat over onvoldoende middelen bezitten die voorzien in maatschappelijk erkende behoeften, oftewel kunnen participeren in de samenleving (Rijksinstituut voor Volksgezondheid & Milieu, 2018). Geldzorgen, schulden of armoede hebben bij volwassenen vaak chronische stress, een ongezonde levensstijl of psychosociale problemen tot gevolg (Rijksinstituut voor Volksgezondheid & Milieu, 2018). Mensen met financiële problematieken en een tekort aan financiële zelfredzaamheid doen daardoor vaker structureel beroep op publieke voorzieningen. Enerzijds kunnen armoede en schulden zorgen voor een slechtere

gezondheid, zoals overgewicht en hart- en vaatziekten, waardoor zorgkosten voor de gehele maatschappij toenemen (Vijlbrief & Van Mourik, 2020). Anderzijds zorgen betalingsachterstanden en schulden voor financiële lasten voor de samenleving, door de inzet van bijvoorbeeld schulddienstverlening (Madern et al., 2015). Deze dienstverlening wordt namelijk betaald vanuit gemeenten. De kosten voor schuldhulpverlening worden op ongeveer 1,4 miljoen euro per 100.000 inwoners geschat (Vijlbrief & Van Mourik, 2020). Het onderzoek van deze scriptie is maatschappelijk relevant doordat het beoogt inzichten te geven in de mate van financiële zelfredzaamheid en of dit, bijvoorbeeld door middel van sociale steun, verbeterd kan worden.

Hoofdstuk 2: Theoretisch kader

In dit hoofdstuk zal de probleemstelling nader theoretisch worden uitgewerkt. Daarbij wordt met name ingegaan op de rol die sociale steun speelt in financiële zelfredzaamheid. Als eerste zal uitgelegd worden wat sociale steun is en welke vormen van sociale steun mogelijk een rol spelen in financiële zelfredzaamheid in het algemeen. Daarna zal per groep worden beschreven in hoeverre zij als financieel zelfredzaam worden gezien en welke rol sociale steun daarin kan spelen. Als laatste worden enkele andere factoren besproken, die mogelijk een rol spelen bij financiële zelfredzaamheid. Deze factoren zullen als controlevariabelen worden meegenomen in de analyses.

2.1 Sociale steun

Financiële zelfredzaamheid lijkt geen op zichzelf staande vaardigheid, maar wordt mogelijk sterk beïnvloed door de sociale omgeving, waaronder de mate van sociale steun die mensen ontvangen. Sociale steun kan op veel verschillende manieren benaderd worden. In dit onderzoek zal gebruik worden gemaakt van de veelomvattende definitie van Cohen en Syme (1985, p. 4): “social support is defined as the resources provided by other persons.” Sociale steun heeft verschillende functies en kan op meerdere manieren ondersteuning bieden bij financiële problemen. Het gaat daarbij om de steun die iemand nodig heeft of ervaart in stressvolle en moeilijke situaties, zoals bij financiële tegenslagen of financiële onrust (Cohen & Willis, 1985; Goodenow et al., 1990; Cropley & Steptoe, 2005). Volgens Wan et al. (1996) kan sociale steun in vier vormen verdeeld worden. De vier vormen van sociale steun zullen hieronder verder toegelicht worden.

2.1.1 Emotionele steun

Emotionele steun is de eerste soort steun die Wan et al. (1996) onderscheiden. Dit soort steun zorgt ervoor dat mensen zich gewaardeerd voelen en geaccepteerd worden zoals zij zijn. Emotionele steun draagt bij aan de verhoging van zelfrespect en functioneert als waarderingsondersteuning (Wan et al., 1996). Emotionele steun kan in tijden van financiële problemen of onrust ervoor zorgen dat mensen hun eigenwaarde niet verliezen. Daarnaast kan emotionele steun stress reduceren. Het biedt ondersteuning bij het aanpassen aan veranderende omstandigheden en kan mensen helpen beter met financiën om te gaan (Salignac et al., 2019). Emotionele steun werkt dan als een soort buffer in stressvolle en financieel moeilijke situaties (Cohen & Willis, 1985). Financieel moeilijke of stressvolle situaties kunnen een negatief effect

hebben op het welzijn van mensen. Emotionele steun kan mensen op zulke momenten beschermen voor te veel stress, ze hoeven de lasten en de stress dan namelijk niet alleen te dragen (Graham & Barnow, 2013).

2.1.2 Informatieve steun

De tweede soort steun is informatieve ondersteuning. Deze soort steun kan mensen helpen hun financiële problemen te definiëren, te begrijpen en er mee om te gaan. Informatieve ondersteuning wordt ook wel gezien als advies of beoordelingsondersteuning (Wan et al., 1996). Een voorbeeld van informatieve steun zijn ouders die al vroeg fungeren als bron van informatie en als voorbeeld voor hun kinderen als het gaat om financiën. Kinderen krijgen al vroeg mee hoe hun ouders omgaan met geld en nemen dit mee in hun eigen toekomst (Jin & Chen, 2019). Kinderen nemen daarin attitudes en normen over die zij leren van hun omgeving. Dit geldt overigens niet alleen voor kinderen. Jongeren, volwassenen en ouderen worden even goed door hun omgeving beïnvloed. Informatieve steun heeft daarmee een directe invloed op het gedrag van mensen en de keuzes die zij maken in het leven (Graham & Barnow, 2013). Mensen hebben namelijk de neiging om zichzelf te evalueren en informatie over hun gedrag, meningen en capaciteiten te krijgen door vergelijking met anderen (Stewart, 1989). De sociale omgeving zorgt bijvoorbeeld voor sociale normen over gezond gedrag. Deze normen kunnen gericht zijn op bijvoorbeeld gezondheid en welzijn, maar ze kunnen zich ook richten op financieel gedrag en financiële keuzes. Ze fungeren dan als voorbeeld en laten zien welk gedrag sociaal geaccepteerd wordt (Graham & Barnow, 2013).

2.1.3 Gezelschapsondersteuning

Gezelschapsondersteuning is de derde soort sociale steun. Deze kan, net als emotionele steun, ervoor zorgen dat stress verminderd wordt door verbondenheid met anderen. Gezelschapsondersteuning is, in vergelijking met emotionele steun, eerder praktisch van aard. Het dient om mensen af te leiden van hun problemen (Wan et al., 1996). Het kan daarbij gaan om activiteiten en tijd doorbrengen met anderen om positieve emoties op te wekken en de financiële problemen voor een korte periode los te laten. Dit hoeven geen grote of dure activiteiten zijn. Een familielid of vriend die op visite komt en zorgt voor gezelligheid en afleiding kan al gezien worden als gezelschapsondersteuning. Daarnaast kan gezelschapsondersteuning ervoor zorgen dat mensen het gevoel hebben erbij te horen (Wan et al., 1996).

2.1.4 Materiële steun

Als laatste schrijven Wan et al. (1996) over materiële steun. Hierbij gaat het bijvoorbeeld om het verstrekken van financiële hulp of benodigde diensten. In principe kan elk gedrag dat geld, arbeid of enige vorm van directe oplossing voor een probleem levert gezien worden als materiële steun (Wan et al., 1996). Een voorbeeld van materiële steun is het lenen van geld aan mensen die (tijdelijk) moeite hebben met rondkomen. Een ander voorbeeld is ondersteuning bij het opstellen van een financieel overzicht. In dit geval kan het gezien worden als een dienst die door anderen verleend wordt.

Het bovenstaande doet suggereren dat sociale steun, in welke vorm dan ook, positief kan bijdragen aan financiële zelfredzaamheid. De verwachting is dat naarmate mensen meer sociale steun ervaren, zij financieel zelfredzamer zullen zijn (*H1*).

2.2 Financieel kwetsbare groepen

Financiële tegenslagen of problemen kunnen door iedereen ervaren worden in het leven. Onvoorziene kosten, verlies van werk of ziekte kunnen de financiële situatie in gevaar brengen. Er zijn een aantal groepen die vooral kwetsbaar zijn of een hoger risico lopen op financiële problemen (Van Horssen & Kunkel, 2020). Kenmerken van financiële kwetsbaarheid zijn leven in armoede, moeilijk kunnen rondkomen, betalingsachterstanden of schulden hebben, laag of onzeker inkomen hebben en niet economisch zelfstandig zijn (Van Horssen & Kunkel, 2020). Het kan voor financieel kwetsbare groepen moeilijker zijn om financieel zelfredzaam te zijn. Dit komt bijvoorbeeld doordat ze meer moeite hebben met rondkomen of (nog) niet in bezit zijn van de juiste financiële vaardigheden. Hieronder zal dieper worden ingegaan op de invloed die sociale steun op de financiële zelfredzaamheid van zzp'ers, werkenden met een laag inkomen en jongeren heeft.

2.2.1 Zzp'ers

Zzp'ers worden gezien als een van de kwetsbare groepen als het gaat om financiën en financiële zelfredzaamheid. Zzp'er staat voor 'zelfstandige zonder personeel'. Dit zijn personen die arbeid verrichten voor eigen rekening. Zzp'ers hebben een eigen bedrijf of praktijk en hebben daarbij geen personeel in dienst (CBS, 2022). Door de flexibilisering van de arbeidsmarkt is vooral voor zzp'ers zelforganisatie, oftewel zelfredzaamheid, van groot belang (WRR, 2017).

Hierdoor wordt verwacht dat zzp'ers minder financieel zelfredzaam zullen zijn, dan mensen die niet zzp'er zijn (*H2a*).

Zzp'ers zijn zelf verantwoordelijk voor een vangnet in financieel moeilijke tijden, bij ziekte of bij arbeidsongeschiktheid. Sociale steun en het sociale netwerk kunnen in financieel moeilijke tijden ondersteuning bieden. Dit kan bijvoorbeeld door emotionele steun. Het netwerk kan steun bieden door een luisterend oor en daarmee helpen de lasten te dragen (Graham & Barnow, 2013). Daarnaast kan het netwerk materiële steun bieden als zzp'ers door een laag inkomen of inkomensonzekerheid in de problemen komen. Door het lenen van geld of aanbieden van diensten kunnen financieel moeilijke tijden overbrugd worden (Wan et al., 1996). Zzp'ers moeten ook zelf zorgen voor hun oude dag. Als het gaat om toekomstoriëntatie blijkt dat zzp'ers niet altijd genoeg actie ondernemen (De Jong & Oerlemans, 2019). Dit betreft bijvoorbeeld pensioensregelingen en verzekeringen bij arbeidsongeschiktheid. Ze plannen vaak niet voldoende vooruit voor een financieel zekere toekomst en kunnen daardoor minder financieel zelfredzaam zijn. Informatieve steun kan door middel van informatie en advies helpen een plan op te stellen voor de toekomst (Kim et al., 2013). Het netwerk kan voorzien in informatie over pensioensregelingen en belangrijke verzekeringen. Daarnaast blijkt dat veel zzp'ers niet altijd een goed overzicht hebben van hun financiële situatie. Dit geldt zowel voor hun onderneming als ook privé (Van Kooten & De Jong, 2019). Dit laat zien dat een deel van de zzp'ers onvoldoende financiële capaciteiten heeft die nodig zijn om financieel zelfredzaam te zijn. Zowel informatieve als materiële steun kunnen hierbij helpen (Kim et al., 2013). Het netwerk kan advies bieden bij het opstellen van een financieel overzicht en informatie verstrekken over budgettering (Cohen & Willis, 1985). Het kan ook gezien worden als materiële steun. Het opstellen van een financieel overzicht kan aangeboden worden als dienst door bijvoorbeeld vrijwilligersorganisaties die hierin gespecialiseerd zijn. Hieruit wordt de verwachting geformuleerd dat het positieve effect van sociale steun op financiële zelfredzaamheid sterker is voor zzp'ers dan voor mensen die niet zzp'er zijn (*H2b*).

2.2.2 Werkenden met laag inkomen

Werkende mensen met een laag inkomen hebben moeite met rondkomen en het lage inkomen maakt hen financieel kwetsbaar. Werkenden met een laag inkomen vallen met hun inkomen tussen 110% en 130% van het sociaal minimum (UWV, 2022). In 2022 ligt het sociaal minimum bij €1.250,19 bruto per maand. Dit bedrag geldt voor alleenstaanden vanaf 21 jaar oud tot aan de pensioensleeftijd. Werkenden met een laag inkomen hebben daarmee een

inkomen van tussen de €1.375,21 (110%) en €1.625,25 (130%) euro bruto per maand. Het sociaal minimum is een bedrag dat jaarlijks wordt vastgesteld door het ministerie Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Inwoners hebben dit bedrag minimaal nodig om van te kunnen leven (UWV, 2022). Door het lage inkomen van werkenden met een laag inkomen en hun financiële kwetsbaarheid wordt verwacht dat zij minder financieel zelfredzaam zijn dan mensen die niet werkenden met een laag inkomen zijn (*H3a*).

Sinds de millenniumwisseling is het aantal werkenden met een laag inkomen steeds meer gegroeid in Nederland (Snel, 2017). Een reden hiervoor is de overgang van een overwegend industriële economie naar een postindustriële diensteneconomie (Snel, 2017). In de industriële economie werden werknemers voornamelijk vast en redelijk betaald. Dit kwam mede door de sterke positie van vakbonden. In de postindustriële diensteneconomie nemen juist de laagbetaalde, onzekere parttimebanen toe (Snel, 2017). Dit zorgt voor meer onzekerheid en een lager inkomen onder werkenden. Werkenden met een laag inkomen hebben door hun lage inkomen meer moeite met rondkomen en een grotere kans op armoede waardoor zij minder financieel zelfredzaam kunnen zijn. Daarnaast blijkt uit onderzoek dat werkenden met een laag inkomen niet de behoefte voelen om hun financiële kennis en vaardigheden op pijl te houden, omdat er nauwelijks geld is om te managen (Nam et al., 2019). Een deel van de werkenden met een laag inkomen lijkt dan ook een negatieve attitude te hebben tegenover geldzaken. Door een gebrek aan financiële kennis en vaardigheden kunnen mensen aanzienlijke financiële verliezen leiden, doordat zij niet op de juiste manier met hun geld om gaan (Nam et al., 2019). Werkenden met een laag inkomen kunnen dus financieel minder zelfredzaam zijn door moeite met rondkomen en door gebrek aan financiële kennis en vaardigheden.

Over de relatie tussen de financiële zelfredzaamheid van werkenden met een laag inkomen en sociale steun kon geen wetenschappelijke literatuur gevonden worden. Desondanks zou aangenomen kunnen worden dat sociale steun, net als bij zzp'ers, een positief effect heeft op de financiële zelfredzaamheid van werkenden met een laag inkomen. Informatieve steun kan bijvoorbeeld zorgen voor normen over goede financiële vaardigheden en werkenden met een laag inkomen aansporen om goed om te gaan met hun financiën (Graham & Barnow, 2013). Daarnaast zou deze vorm van sociale steun kunnen fungeren als bron van advies en informatie, waardoor werkenden met een laag inkomen betere financiële vaardigheden ontwikkelen (Goodenow et al., 1990; Wan et al., 1996). Als laatste kan emotionele steun ook bijdragen aan het reduceren van stress en ondersteunen in moeilijke tijden, waardoor de financiële

zelfredzaamheid versterkt kan worden (Cohen & Willis, 1985; Goodenow et al., 1990). Materiële- en gezelschapssteun zouden eveneens kunnen zorgen voor minder stress en zorgen bij werkenden met een laag inkomen. In het geval van nood, als bijvoorbeeld een wasmachine kapot gaat, kunnen anderen materiële steun bieden in de vorm van geld en daarmee het financiële probleem oplossen. Daarnaast kan gezelschapssteun afleiding bieden in moeilijke tijden. Hieruit volgt de verwachting dat het positieve effect van sociale steun op financiële zelfredzaamheid sterker is voor mensen die werkenden met een laag inkomen zijn, dan voor mensen die niet werkenden met een laag inkomen zijn (*H3b*).

2.2.3 Jongeren

De derde groep die als financieel kwetsbaar wordt gezien zijn jongeren. Jongeren zitten in de fase waarin zij vooral nog moeten leren hoe zij op de juiste manier met hun financiën moeten omgaan. In dit onderzoek wordt onder ‘jongeren’ verstaan de leeftijdsgroep 18 tot 26 jaar. Een belangrijk onderdeel van financiële zelfredzaamheid voor jongeren is de financiële geletterdheid. Voor jongeren is dit van groot belang omdat zij door goede financiële kennis en vaardigheden (financieel) onafhankelijk kunnen worden en de kans hebben aan intergenerationale armoede te ontsnappen (Zhu et al., 2019). Intergenerationele armoede is armoede die van ouders op kinderen door wordt gegeven, waardoor generaties achter elkaar in armoede blijven leven.

Het blijkt dat nog maar weinig jongeren over goede financiële kennis en vaardigheden beschikken (Bradley, 2021; Jorgensen & Savla, 2010). Er zijn steeds meer jongeren die hoge schulden oplopen (Jorgensen & Salva, 2010). In Nederland hebben ongeveer 400.000 jongeren tussen de 18 en 26 jaar ernstige betalingsproblemen (Nibud, 2022). Dit komt bijvoorbeeld door studeren, maar daarnaast wordt geld lenen ook steeds gemakkelijker. Jongeren kunnen met steeds minder moeite hoge telefoonabonnementen afsluiten of achteraf betalen bij het winkelen. Dit brengt risico's op betalingsachterstanden en schulden met zich mee. Dat jongeren leren hoe zij financieel zelfredzaam zijn is dus van groot belang. Jongeren kunnen in principe op twee manieren hun financiële vaardigheden ontwikkelen. Enerzijds gebeurt dit via financiële educatie op school en door financiële socialisatie (Jin & Chen, 2019). Financiële socialisatie komt vooral voor in de informele sfeer, zoals thuis in het gezin. Vanuit thuis krijgen jongeren vaardigheden en kennis mee die een positief of negatief effect kunnen hebben op hun financiële zelfredzaamheid. Als ouders zelf minder goede financiële vaardigheden hebben is het lastig

voor kinderen om deze wel op de goede manier te ontwikkelen (Jorgensen & Savla, 2010). Financiële zelfredzaamheid is een onderwerp dat niet in alle gezinnen aan de orde gesteld wordt, waardoor kinderen uit deze gezinnen alleen vanuit school financiële kennis en vaardigheden kunnen opdoen. Hoe eerder kinderen leren over financiën, hoe hoger hun financiële zelfredzaamheid is op volwassen leeftijd (Grable & Joo, 1998). Financiële educatie wordt niet op alle scholen in dezelfde intensiteit gegeven. Vaak worden op de middelbare school korte financiële educatieve programma's gegeven. Onderzoek laat zien dat dit uitgebreider zou kunnen en langer doorgezet moet worden (Bradley, 2021). Vooral studenten komen voor het eerst zelfstandig in aanraking met financiën door studiefinanciering, bijbaantjes en studentenkamers. Zij worden dan geacht hun financiën zo zelfstandig mogelijk te regelen. Als de financiële vaardigheden en kennis niet voldoende zijn kan dit voor grote financiële problemen zorgen. De verwachting is dan ook dat jongeren een lagere financiële zelfredzaamheid hebben dan personen die niet jongere zijn (*H4a*).

Voor de ontwikkeling van jongeren is het belangrijk dat zij zich gesteund en begrepen voelen door de mensen die dicht om hen heen staan (Baumeister & Leary, 1995; Schacter & Margolin, 2019). Vaak gaat het hierbij om ouders en goede vrienden. Sociale steun ondersteunt jongeren bij het ontwikkelen van vaardigheden (Schacter & Margolin, 2019), dient als bron van advies (Belea & Calauz, 2019) en geeft bevestiging en waardering (Goodenow et al., 1990; Salignac et al., 2019). Als jongeren de adolescentie doorlopen verandert hun sociale wereld. Relaties met vrienden worden steeds belangrijker in het leven van jongeren (Brown & Larson, 2009). Dit betekent niet dat de relatie met ouders verdwijnt. Ouders spelen meer een verzorgende rol in het leven van jongeren en vrienden zorgen voor een gevoel van verbondenheid (Schacter & Margolin, 2019). Daarnaast zorgt voldoende sociale steun van ouders dat jongeren beter met problemen en stress om kunnen gaan (Belea & Calauz, 2019). Familie fungeert als een soort hulpmiddel en kan jongeren sturing geven in het vinden van een oplossing (Belea & Calauz, 2019). De sociale steun van vrienden heeft vooral effect bij problemen die jongeren met zichzelf hebben. Steun van familie richt zich ook op problemen zoals vrije tijd, werk of problemen in het algemeen. Sociale steun heeft dus een belangrijke invloed op de ontwikkeling van jongeren. Familie ondersteunt bijvoorbeeld door middel van emotionele steun bij financieel stressvolle situaties. Daarnaast kan informatieve steun ook een belangrijke rol spelen in het ontwikkelen van financiële vaardigheden. Ouders geven namelijk hun kennis door aan hun kinderen. Materiële steun zou ook van belang kunnen zijn bij jongeren. Door financiële ondersteuning kunnen jongeren geholpen worden beter rond te komen en betalingsachterstanden te vermijden.

Vrienden spelen vooral een rol bij gezelschapssteun. In moeilijke tijden kunnen vrienden zorgen voor afleiding en kan dit jongeren helpen minder stress te ervaren. De verwachting is dat het positieve effect van sociale steun op financiële zelfredzaamheid sterker is voor jongeren dan voor mensen die niet jongere zijn (*H4b*).

Tot dusver komt uit de theorie naar voren dat sociale steun een positieve invloed kan hebben op de financiële zelfredzaamheid van zzp'ers, werkenden met een laag inkomen en jongeren. Sociale steun kan daarin verschillende vormen aannemen om mensen te ondersteunen in financieel moeilijke situaties of om te helpen hun attitude aan te passen. Bij welke groep de invloed van sociale steun het grootst is, is op voorhand lastig te beargumenteren. Er kan wel aangenomen worden dat vooral bij jongeren sociale steun een extra belangrijke rol speelt. Jongeren zitten namelijk nog volop in hun ontwikkeling waar ouders, school en vrienden een grote rol in spelen. Jongeren leren in deze fase van het leven gedrag, normen en vaardigheden van de mensen om hen heen (Belea & Calauz, 2019). Tussen de 18 en 26 jaar ontwikkelen jongeren hun financiële vaardigheden en attitude, aan de hand van wat zij bij anderen observeren. Ze beginnen, in veel gevallen, voor het eerst echte verantwoordelijkheid voor hun financiën te dragen. Hoe bijvoorbeeld hun ouders of vrienden met geld omgaan kan leidend zijn voor de financiële ontwikkeling van jongeren. Er wordt verwacht dat het positieve effect van sociale steun op financiële zelfredzaamheid een sterkere invloed zal hebben op jongeren, dan op de andere twee groepen (*H5*).

2.3 Mogelijke andere invloeden

2.3.1 Geslacht

Het is bekend dat mannen minder problemen hebben met financiële zelfredzaamheid dan vrouwen (Georgieva et al., 2021). De financiële kennis is vaak lager bij vrouwen (Georgieva et al., 2021; Chen & Garand, 2018). Vrouwen scoren over het algemeen lager op toetsen over financiële kennis en vaardigheden (Georgieva et al., 2021; Chen & Garand, 2018). Daarnaast zijn vrouwen minder zelfverzekerd over financiën en lopen financieel vaker risico's door parttime banen (Chen & Garand, 2018). Dit kan ervoor zorgen dat vrouwen minder financieel zelfredzaam zijn dan mannen. In vergelijking met mannen, hebben vrouwen een korter werkend leven, een lager inkomen en daarmee ook een lager opgebouwd pensioen. Daarnaast worden vrouwen ouder dan mannen waardoor zij langer aangewezen zijn op hun pensioen (Georgieva et al., 2021). Hierdoor kunnen zij minder goed rondkomen en is het plannen voor een financieel

goede toekomst lastiger. Een hoger inkomen, zoals bij mannen, zorgt er daarnaast ook voor dat meer financiële vaardigheden nodig zijn om de financiën te managen waardoor meer financiële kennis wordt ontwikkeld. Vaak is het zo dat mannen eerder met financiële keuzes in aanraking komen. Dit komt vooral door hun rol in het gezin. Mannen worden traditioneel als kostwinner gezien.

2.3.2 Opleiding

Het opleidingsniveau van mensen zorgt in meer of mindere mate voor financiële kennis en vaardigheden (Chen & Garand, 2018). Een hoger opleidingsniveau stelt mensen in staat financieel zelfredzamer te zijn, doordat zij een beter begrip hebben van financiële kennis en vaardigheden (Ajayi & Ross, 2020). Zij kunnen gemakkelijker de kennis tot zich nemen en in de praktijk toepassen. Voor mensen met een lagere opleiding kan het lastig zijn om hun weg te vinden in de financiële wereld. De financiële concepten en werkwijzen zijn vaak ingewikkeld waardoor mensen met een lagere opleiding meer moeite hebben om financieel zelfredzaam te zijn. De financiële vaardigheden en financiële kennis zijn een belangrijke basis om financieel zelfredzaam te kunnen zijn.

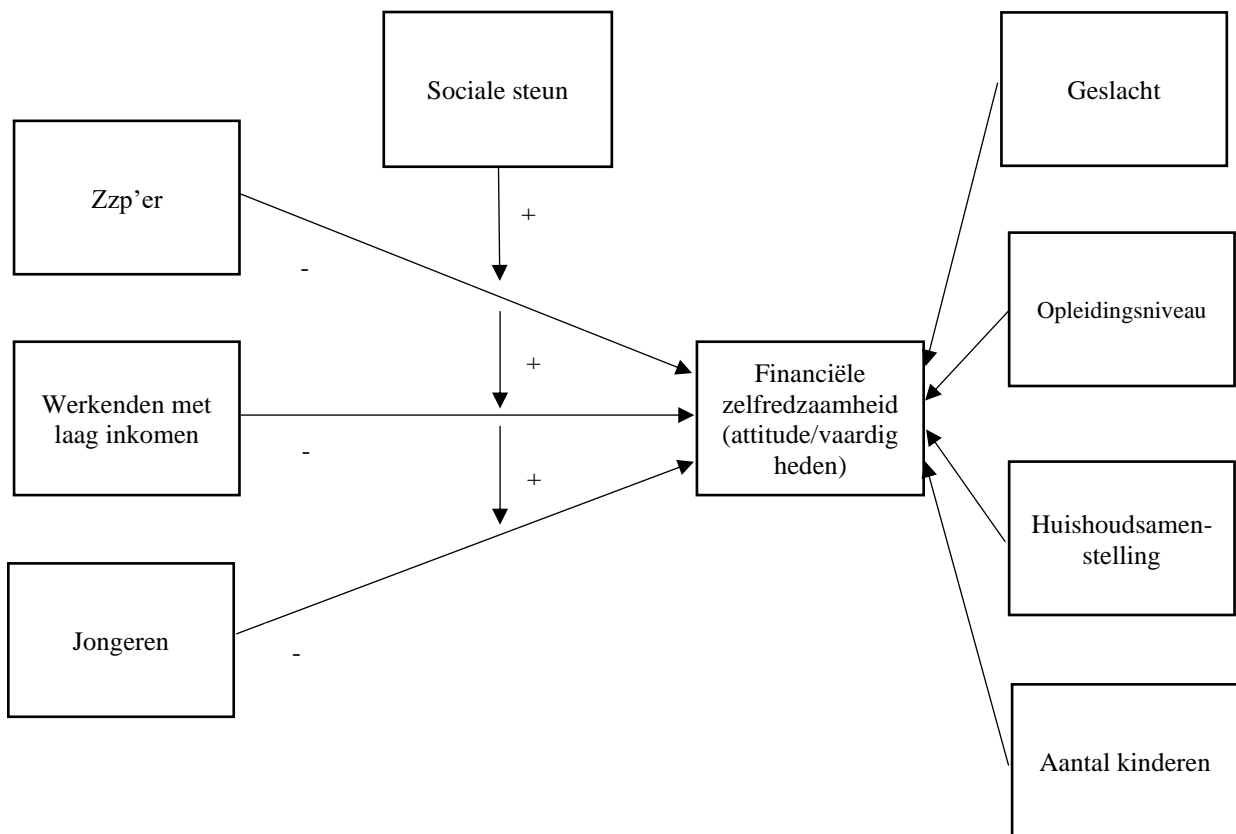
2.3.3 Huishoudsamenstelling en kinderen

Uit onderzoek blijkt dat alleenstaanden eerder financieel kwetsbaar zijn en daarmee een lagere financiële zelfredzaamheid hebben, dan samenwonende stellen of echtparen (Van Horssen & Kunkel, 2020). Dit komt vaak door een laag inkomen. Zij moeten zich namelijk redden met één inkomen. Een laag inkomen hoeft niet direct financieel kwetsbaar te maken als mensen een partner hebben met een (hoger) inkomen. Financiële tegenslagen kunnen dan makkelijker worden opgevangen. Dit geldt vooral voor vrouwen die parttime werken, met een partner (Van Horssen & Kunkel, 2020). Daarnaast kan een partner ondersteuning bieden als het gaat om financiële zelfredzaamheid. Ze kunnen helpen bij het opstellen van een financieel overzicht of informatie en advies geven hoe mensen goed met financiën om kunnen gaan.

Als laatste kan het zo zijn dat het hebben van kinderen invloed heeft op de financiën. Het krijgen en opvoeden van kinderen kost geld voor bijvoorbeeld de kinderkamer, luiers, hoger energie- en waterverbruik en school. Voor mensen met een laag inkomen kan het dan lastiger worden om rond te komen. Volgens Van Horssen en Kunkel (2020) hebben 65% van de alleenstaanden met kinderen moeite met rondkomen. Bij stellen met kinderen ligt het percentage dat moeite

heeft met rondkomen op 33% (Van Horssen & Kunkel, 2020). Dit kan ervoor zorgen dat ouders minder financieel zelfredzaam zijn.

Het geslacht, opleidingsniveau, huishoudsamenstelling en aantal kinderen lijken van invloed te zijn op de mate van financiële zelfredzaamheid. Om die reden zal in de analyses gecontroleerd worden voor deze invloeden. Het volledige onderzoekmodel is weergegeven in figuur 1. Hierin staan aan de rechterkant de vier controlevariabelen en links de drie kwetsbare groepen. Bij de pijlen vanuit de groepen is aangegeven wat de richting van het effect is door een plus- of minteken. Sociale steun heeft een positief effect op het negatieve effect van de drie groepen.

Figuur 1. Onderzoekmodel

Hoofdstuk 3: Methode

In dit hoofdstuk wordt beschreven hoe het onderzoek is uitgevoerd. Eerst wordt uitleg gegeven over de populatie en steekproef, de werving van respondenten en welke datasets gebruikt worden. Vervolgens worden de operationalisaties van de variabelen besproken. Het hoofdstuk wordt afgesloten met het analyseplan.

3.1 Deelnemers en onderzoeksdesign

3.1.1 Populatie en steekproef

In dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van het LISS (Longitudinal Internet studies for the Social Sciences) Panel, afgenomen door CentERdata (Tilburg University, Nederland). De referentiepopulatie voor het LISS Panel is de Nederlandssprekende populatie die permanent in Nederland verblijft. Het gaat bij de populatie om onafhankelijke en private huishoudens. Instituties, organisaties en andere vormen van collectieve huishoudens vallen buiten het Panel. De steekproef werd getrokken vanuit de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA) in samenwerking met Statistics Nederland. De steekproef is 10% uit de GBA. Er is uit de GBA een random steekproef getrokken van 10.150 huishoudens (Scherpenzeel, 2009). Er werd gebruik gemaakt van adressen omdat de intentie was een huishoudpanel vorm te geven, inclusief alle leden van een huishouden. Om te voorkomen dat mensen de ongeopende brieven weggooiden werd voor elk adres een naam geselecteerd die op de brief en enveloppe werd vermeld. Bij huishoudens met meer leden, werd een random persoon ouder dan 38 jaar geselecteerd. Als er niemand ouder dan 38 jaar op een adres woonde, werd een random persoon boven de 18 jaar geselecteerd. De selectie van een persoon werd alleen gebruikt voor het uitnodigen tot deelname. Alle leden van een huishouden werden namelijk gevraagd om deel te nemen aan het Panel (Scherpenzeel, 2009). Voor meer informatie over het LISS Panel kan www.lissdata.nl geraadpleegd worden.

Om de respons zo goed mogelijk te vergroten werd in twee fasen gebruik gemaakt van het field work office. Het field work office zijn de medewerkers die actief contact zochten met de potentiële respondenten. Eerst werd een random selectie van 8.000 huishoudens uitgenodigd, van de totaal 10.150 huishoudens. Pas als deze steekproef volledig uitgeput was, werden de overgebleven 2.150 huishoudens benaderd. Voor elk adres in de steekproef werd gezocht naar een telefoonnummer. Hierbij gaat het alleen om vaste telefoonnummers. De telefoonnummers van ongeveer 70% van de huishoudens werden gevonden. De andere 30% hebben geen of een

niet geregistreerd vast telefoonnummer. In de steekproef zaten ook individuen en huishoudens zonder toegang tot het internet. Deze participanten konden apparatuur lenen om toegang tot het internet te krijgen via een breedbandconnectie. Huishoudens met internet, maar zonder breedband werden hiervan voorzien (Scherpenzeel, 2009).

3.1.2 Werving en design

De werving voor het Panel vond plaats van mei tot december 2007. De werving werd uitgevoerd door TNS NIPO instituut. Ten eerste werden de respondenten benaderd met een aankondigingsbrief. Aan die brief werd een flyer toegevoegd met informatie over de studie. Daarnaast werd een bon van 10 euro toegevoegd. De pilotstudie had namelijk laten zien dat een beloning de bereidheid om deel te nemen verhoogt. Ten tweede werden de respondenten gecontacteerd door een interviewer voor een tien-minuten-interview. De huishoudens waarvan een telefoonnummer bekend was werden gebeld (CATI). De rest van de huishoudens werden door een interviewer bezocht en vond het contact face-to-face plaats (CAPI). Tijdens het interview werden de respondenten gevraagd te participeren in het panel. Daarnaast bestond het interview uit een aantal korte vragen over onder andere demografische gegevens, aanwezigheid van een computer, sociale integratie, politieke voorkeur, activiteiten en persoonlijkheid (Scherpenzeel, 2009). Als de respondenten, met toegang tot computer en internet, toestemming gaven om mee te doen aan het panel ontvingen zij een bevestigingsmail en inlogcode. Daarna konden de respondenten meteen beginnen met de eerste vragenlijst. Respondenten zonder internet of computer konden hun toestemming om deel te nemen doorgeven met een ondertekende antwoordkaart. Daarna werden zij voorzien van apparatuur. Voor zover mogelijk werden alle vragenlijsten online ingevuld. De respondenten kregen vanaf dat moment maandelijks vragenlijsten over verschillende onderwerpen die gemiddeld 30 minuten duren om in te vullen (Scherpenzeel, 2009). Sommige onderwerpen worden, sinds 2007, elk jaar opnieuw bevraagd bij respondenten. In dat geval wordt gesproken over waves. Waves zijn de herhaalde metingen die door de jaren heen worden afgenomen. Andere onderwerpen worden enkel eenmalig afgenomen, waardoor er geen sprake is van waves. Dit geldt voor twee van de gebruikte datasets. In de volgende paragraaf wordt verder toegelicht welke vragenlijsten en waves in dit onderzoek gebruikt worden.

3.2 Datasets

Om de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden, zijn drie datasets van het LISS Panel samengevoegd tot één. Dit is gedaan aan de hand van een sleutelvariabele. De eerste dataset bevat de achtergrondvariabelen. In deze dataset staan alle kenmerken van de respondenten geregistreerd. Dit zijn bijvoorbeeld leeftijd, geslacht, opleiding, inkomen, belangrijkste bezigheid en positie in het huishouden. De achtergrondinformatie van respondenten wordt steeds bijgehouden zodat de informatie up-to-date blijft. De achtergrondvariabelen, die voor deze scriptie gebruikt worden, zijn in februari 2010 verzameld. De tweede dataset, die de ‘Financial Capability Questionnaire’ bevat, is in augustus 2010 verzameld. De derde dataset die gebruikt is, heet ‘Social Integretion and Leisure’. Deze lijst bevat vragen over sociale steun en werd verzameld in februari en maart 2010.

Niet alle datasets bevatten precies dezelfde personen. Dit komt doordat niet alle respondenten alle vragenlijsten hebben ingevuld. De respondenten die geen enkele vraag uit de datasets over sociale steun en financiële vaardigheden hebben beantwoord, zijn eruit gehaald. Zo blijven alleen respondenten over die op alle vragenlijsten gereageerd hebben. In tabel 1 worden de datasets overzichtelijk weergegeven met het aantal cases.

Tabel 1. Overzicht datasets en respondenten 2010

Onderwerp	Codes	Wave	Datum afname	Aantal cases
<i>Achtergrondinformatie</i>	-	-	02-2010	13353
<i>Financial capability</i>	Dk10a	-	08-2010	5451
<i>Social integration and leisure</i>	Cs10c	3	02-2010	6415
<u><i>Merge dataset</i></u>				5062

Daarnaast richt dit onderzoek zich alleen op personen vanaf 18 jaar oud. Om die reden zijn de leeftijden 0 – 17 jaar uit de dataset gehaald, zodat deze respondenten niet meegenomen worden in de analyse. Dit zijn 154 respondenten. Daarna zijn er nog 4908 respondenten over. Als volgende stap zijn de items en variabelen geïnspecteerd om nietszeggende antwoordcategorieën, zoals ‘anders’ of ‘weet ik niet’, aan te passen of te verwijderen. Nadat de data opgeschoond zijn, zijn de benodigde concepten en variabelen geconstrueerd. Dit wordt in paragraaf 3.3 verder toegelicht.

3.3 Operationalisaties

Financiële zelfredzaamheid (FZ)

De 'Financial Capability Questionnaire' (Oudejans, 2011), meet individuele financiële vaardigheden. De financiële vaardigheden zijn rondkomen, bijhouden, vooruitplannen, producten kiezen en geïnformeerd blijven. Deze vaardigheden komen overeen met de lijst die het Nibud (2012) heeft gepubliceerd over vaardigheden die nodig zijn voor financiële zelfredzaamheid. Daarnaast meet de vragenlijst ook de attitude die mensen hebben tegenover financiën. Hieronder wordt FZ uitgesplitst in attitude en vaardigheden. Bij elke variabele wordt beschreven hoe deze is geoperationaliseerd.

Financiële zelfredzaamheid – Attitude (FZ-A)

Attitude wordt gemeten aan de hand van 23 stellingen. Stellingen die aan de respondenten zijn voorgelegd waren bijvoorbeeld 'Ik denk goed na wat ik moet doen om binnen mijn budget te blijven de komende maanden', 'Het is niet erg om aan het eind van de maand rood te staan' of 'Ik vind het belangrijk om wat opzij te leggen voor later'. Een volledig overzicht van alle stellingen is te vinden in bijlage 1. De respondenten konden op een zes-puntsschaal aangeven in hoeverre zij het met de stellingen eens waren, waarbij 1 'helemaal mee oneens' en 6 'helemaal mee eens' was. Acht van de stellingen waren negatief geformuleerd en zijn om die reden gespiegeld zodat alle scores dezelfde kant op gaan. De stellingen zijn samengevoegd en gemiddeld tot een schaal om attitude te meten (Cronbach's alpha = 0.80). Respondenten moesten minimaal 20 van de 23 vragen beantwoord hebben om meegenomen te kunnen worden in de analyse. Voor de drie onbeantwoorde vragen werd het gemiddelde uitgerekend. Er hebben 21 respondenten op minder dan 20 vragen gereageerd (0.4%). Deze respondenten zijn uit de dataset verwijderd. Een hoge score op de schaal staat gelijk aan een positieve attitude over financiën en geldzaken.

Financiële zelfredzaamheid – Vaardigheden (FZ-V)

De financiële vaardigheden van respondenten worden gemeten aan de hand van zes vragen. Deze vragen meten de vaardigheden rondkomen, bijhouden en vooruitkijken. Dit wordt gedaan aan de hand van de volgende zes items: (1) Hoe vaak had u de afgelopen 12 maanden voor het eind van de maand geen geld meer?; (2) Hoe goed kunt u uw rekeningen betalen en uw financiële verplichtingen nakomen?; (3) Hoe goed kunt u met uw huidige inkomen rondkomen?; (4) Hoe goed is uw overzicht op uw financiële situatie?; (5) Denkend aan het geldbedrag dat u tot nu hebt gespaard, is dit...(hoogte bedrag); (6) Hoe lang zou u rondkomen

wanneer de voornaamste bron van inkomen binnen uw huishouden zou wegvallen?’ De respondenten konden op een vijf-puntsschaal antwoorden. De eerste vraag werd gespiegeld zodat bij elke vraag een hoge score gelijkstaat aan een hoge vaardigheid. Een overzicht van alle antwoordmogelijkheden is in bijlage 1 beschreven. De items zijn samengevoegd en gemiddeld tot een schaal om de financiële vaardigheden te kunnen meten (Cronbach’s alpha = 0.79). Respondenten moesten op minimaal 4 van de 6 vragen antwoorden om meegenomen te kunnen worden in de analyse. Voor de onbeantwoorde vragen werd het gemiddelde berekend om de respondenten mee te kunnen nemen in de analyse. Er hebben 21 respondenten op minder dan vier vragen geantwoord (0.4%). Die 21 respondenten zijn uit de dataset verwijderd. Een hoge score op deze schaal staat gelijk aan een hoge mate van financiële vaardigheden.

Sociale steun

Sociale steun is gemeten aan de hand van twee items. Er wordt in dit onderzoek aangenomen dat de vier vormen van sociale steun bij elkaar komen in de twee items. De vragen die aan de respondenten gesteld zijn, zijn: (1) Er zijn genoeg mensen waarop ik in geval van narigheid kan terugvallen en (2) er zijn voldoende mensen met wie ik mij nauw verbonden voel. In vraag 1 lijken de vormen materiële en informatieve steun te zijn gebundeld. In vraag 2 komen de vormen emotionele en gezelschapssteun samen. Op die manier zou het mogelijk kunnen zijn om sociale steun met behulp van deze twee vragen te meten. Respondenten kregen drie antwoordmogelijkheden, namelijk ja (1), min of meer (2) of nee (3). In de originele vragen stond een lage score voor een hoge mate van steun. De vragen zijn daarom gespiegeld zodat een hoge score gelijk staat aan een hoge mate van steun. De items zijn samengevoegd tot een schaal (Cronbach’s alpha = 0.72). De schaal loopt nu van twee tot zes, waarbij de hoogste score gelijk staat aan de meeste hoeveelheid steun. Er hebben 20 respondenten op minder dan twee vragen geantwoord (0.4%). Deze respondenten zijn uit de dataset gehaald en worden niet meegenomen in de analyse.

Zzp’ers

De groep zzp’ers is geselecteerd vanuit het item ‘belangrijkste bezigheid’. Dit item had 14 antwoordmogelijkheden, zoals in loondienst, zelfstandige of werkzoekend. Alle antwoordmogelijkheden staan vermeld in bijlage 1. Het item werd hergecodeerd tot dummy waarbij de antwoorden ‘vrije beroepsbeoefenaar’, ‘freelancer’ of ‘zelfstandige’ de waarde 1 hebben gekregen en de overige mogelijkheden de waarde 0.

Jongeren

De groep jongeren is vormgegeven aan de hand van het item 'leeftijd'. De groep is hergecodeerd als dummy, waarbij de leeftijden 18 tot en met 26 de waarde 1 kregen. De overige leeftijden kregen de waarde 0.

Werkenden met een laag inkomen (WLI)

De groep werkenden met een laag inkomen (WLI) is samengesteld door middel van twee items. Eerst werd een onderscheid gemaakt tussen mensen die wel of niet werken. Het item 'belangrijkste bezigheid' werd hergecodeerd als dummy, waarbij 'wel werken' de waarde 1 kreeg en 'niet werken' de waarde nul. Daarna werd vanuit het item 'geïmputeerd bruto inkomen' de range van 110% en 130% van het sociaal minimum vormgegeven. De bruto inkomens tussen 1375,21 euro tot 1625,25 euro kregen de waarde 1 en de overige de waarde 0. Tot slot werden de twee variabelen samengevoegd tot één dummy met de waarde 1 voor werkenden met een laag inkomen en 0 voor de overige mensen.

Geslacht

Het item 'geslacht' bestond uit drie antwoordmogelijkheden: (1) man, (2) vrouw en (3) anders. Het derde antwoord is in de gehele dataset niet gebruikt. Het item is hergecodeerd als dummy met de waarden 1 voor man en 0 voor vrouw.

Opleiding

Opleiding is gemeten aan de hand van het item 'opleiding met diploma'. Het item heeft negen antwoordmogelijkheden. De laatste drie mogelijkheden: anders, (nog) geen onderwijs afgerond en volgt (nog) geen onderwijs, zijn uitgesloten uit de analyse. Dit zijn 213 respondenten (4.4%). Daardoor heeft deze variabele nog zes antwoordmogelijkheden over: (1) basisonderwijs, (2) vmbo, (3) havo/vwo, (4) mbo, (5) hbo en (6) wo. Een hogere score staat gelijk aan een hogere afgeronde opleiding.

Huishoudsamenstelling

De huishoudsamenstelling is gemeten met het item 'woonvorm'. Dit item heeft 5 antwoordmogelijkheden: (1) alleenstaande, (2) (on)gehuwd samenwonend, zonder kind(eren), (3) (on)gehuwd samenwonend, met kind(eren), (4) alleenstaande, met kind(eren) en (5) anders. De optie 'anders' wordt weggelaten. Dit betreft 55 respondenten (1.1%). Deze respondenten zijn uit de dataset verwijderd. Het item is hergecodeerd met de waarden (0) samenwonend

zonder kinderen, (1) samenwonend met kinderen, (2) alleenstaand zonder kinderen en (3) alleenstaand met kinderen. Daarna is een dummy geconstrueerd. De groep samenwonend zonder kinderen dient als referentiegroep. Daarna zijn drie dummy's gemaakt. De eerste dummy heeft de waarde 1 voor samenwonend met kinderen en de rest heeft 0. De tweede dummy heeft de waarde 1 voor alleenstaand zonder kinderen en de rest heeft 0. De derde dummy heeft de waarde 1 voor alleenstaand met kinderen en de rest heeft 0.

Kinderen

Om het aantal kinderen te meten is gebruik gemaakt van het item 'aantal thuiswonende kinderen'. Het item had 7 antwoordmogelijkheden van (0) geen kinderen tot (6) zes kinderen. Maar een klein aandeel van de respondenten heeft meer dan vier kinderen. Om die reden zijn de laatste drie opties samengevoegd tot één. Het gaat hierbij om 25 respondenten (0.5%). De variabele is hergecodeerd met de waarden (0) geen kinderen, (1) één kind, (2) twee kinderen, (3) drie kinderen en (4) vier of meer kinderen.

3.4 Analyse-opzet

Na het bewerken van de data en het construeren van de variabelen, zijn de cases die missende waarden hebben op één van de variabelen verwijderd. Dit waren 300 respondenten. Uiteindelijk bleven er 4608 respondenten over die meegenomen zijn in de analyse.

In de analyse is als eerste een univariate analyse uitgevoerd. Dit houdt in dat elke variabele op zichzelf wordt bekeken en hoe deze verdeeld is. Het gaat hierbij om de gemiddelden en standaarddeviaties van elke variabele apart. Bij dummy of categorische variabelen is gekeken naar de frequentie in procenten. Daarna is een bivariate analyse uitgevoerd om te bekijken hoe de verschillende variabelen met elkaar samenhangen. Hierbij wordt rekening gehouden met het soort variabele, categorisch, continue of dummy. De bivariate analyse is uitgevoerd om te analyseren welke onderlinge verbanden vooraf al aanwezig zijn.

De eerste twee onderzoeksvragen worden beantwoord aan de hand van beschrijvende statistiek. De vragen zijn: *'In hoeverre zijn zzp'ers, werkenden met een laag inkomen en jongeren financieel zelfredzaam?'* en *'Verschillen de groepen onderling in mate van financiële zelfredzaamheid?'* De drie groepen kunnen statistisch niet van elkaar gescheiden worden omdat ze deels overlappen. Hoe de groepen precies overlappen wordt beschreven in paragraaf 4.1. Om die reden is het niet mogelijk om de verschillen statistisch te toetsen. Om toch inzicht te krijgen

in de mate van financiële zelfredzaamheid en de verschillen tussen de groepen wordt per groep het gemiddelde op financiële zelfredzaamheid berekend. Door betrouwbaarheidsintervallen te berekenen is het mogelijk de groepen met elkaar te vergelijken. Daarnaast zullen drie hypothesen getoetst worden, met behulp van t-toetsen. Hierbij wordt onderzocht in hoeverre zzp'ers van niet-zzp'ers verschillen, WLI van niet-WLI en jongeren van niet-jongeren.

De derde onderzoeksvraag: *'Welke rol speelt sociale steun in de mate van financiële zelfredzaamheid en bij welke groep is de invloed van sociale steun het sterkst?'* is getoetst met een lineaire multi-pele regressieanalyse. Sociale steun is als moderator toegevoegd aan de analyse. Om multicollineariteit tegen te gaan is sociale steun gecentreerd voordat de interactietermen zijn gemaakt. In dit onderzoek worden twee afhankelijke variabelen geschat, 'FZ-A' en 'FZ-V'. Er zijn om die reden twee aparte analyses uitgevoerd. De analyses zijn voor beide afhankelijke variabelen hetzelfde. Om de hypothesen te toetsen zijn vier modellen geschat. Aan model 1 worden de afhankelijke variabele en de controlevariabelen toegevoegd. Ten tweede worden de groepen zzp'ers, WLI en jongeren als onafhankelijke variabelen toegevoegd aan het model (model 2). Dit wordt gedaan om te bekijken welke invloed lid zijn van de groepen heeft op FZ. Daarna is de moderator sociale steun toegevoegd aan het model (model 3). Als laatste stap wordt voor elke groep een interactieterm met sociale steun toegevoegd om vast te stellen welke invloed sociale steun heeft op de FZ van de drie groepen (model 4). Het laatste model bevat daardoor drie interactietermen. De hypothesen worden getoetst aan de hand van model 4. Als laatste stap in de analyse worden de assumpties voor lineaire regressie gecheckt en wordt voor uitbijters en multicollineariteit gecontroleerd.

Hoofdstuk 4: Resultaten

In dit hoofdstuk zullen de resultaten van de verschillende analyses beschreven worden en zullen de hypothesen getoetst worden. Eerst zal worden ingegaan op de uni- en bivariate verbanden tussen de variabelen. Daarna zal worden ingegaan op de resultaten van de beschrijvende analyses, waarmee de eerste twee onderzoeksvragen beantwoord zullen worden. Als derde zal de hypothesetoetsing beschreven worden aan de hand van de regressieresultaten. Als laatste zal een modevaluatie uitgevoerd worden en wordt gecheckt of er aan de assumpties van lineaire regressie is voldaan.

4.1 Univariate analyse

Voor elke afzonderlijke variabele is een univariate analyse uitgevoerd. Dit houdt in dat voor elke variabele het gemiddelde, de standaarddeviatie en minimum/maximum of percentage zijn berekend. In tabel 2 wordt dit overzichtelijk weergegeven per variabele.

Tabel 2: Beschrijving van alle variabelen: frequentie, gemiddelde (standaarddeviatie) en minimum- en maximumwaarde (N=4608).

	Variabele	Gemiddelde (standaarddeviatie) ^a	N	Minimum	Maximum
	<i>FZ-A</i>	4.32 (0.58)		2.43	6.00
	<i>FZ-V</i>	3.98 (0.78)		1.00	5.00
	<i>Sociale steun</i>	5.33 (1.02)		2.00	6.00
<i>Geslacht:</i>					
	<i>Vrouw</i>	53.9%	2483		
	<i>Man</i>	46.1%	2125		
<i>Huishoudsamenstelling:</i>					
	<i>Samenwonend zonder kinderen</i>	41.6%	1915		
	<i>Samenwonend met kinderen</i>	34.5%	1592		
	<i>Alleenstaand zonder kinderen</i>	19.7%	910		
	<i>Alleenstaand met kinderen</i>	4.1%	191		
<i>Aantal kinderen:</i>					
	<i>Geen</i>	61.3%	2825		
	<i>Eén kind</i>	11.7%	540		
	<i>Twee kinderen</i>	19.0%	875		
	<i>Drie kinderen</i>	6.4%	297		
	<i>Vier of meer kinderen</i>	4.1%	71		
<i>Opleiding:</i>					
	<i>Basisonderwijs</i>	5.3%	246		
	<i>Vmbo</i>	28.5%	1313		
	<i>Havo/Vwo</i>	11.3%	522		
	<i>Mbo</i>	23.2%	1068		
	<i>Hbo</i>	23.7%	1094		
	<i>Wo</i>	7.9%	365		

^a Bij categorische variabelen wordt de frequentieverdeling vermeld in percentages.

Van de tien variabelen zijn er drie continue variabelen. Dit zijn FZ-A, FZ-V en sociale steun. Daarnaast zijn er vijf dummy variabelen voor de drie groepen, huishoudsamenstelling en geslacht. De overige variabelen zijn ordinaal met drie of meer categorieën.

De attitude van mensen bij financiële zelfredzaamheid (FZ-A) loopt op een schaal van één tot zes. Het gemiddelde van attitude laat zien dat de respondenten redelijk hoog scoren (4.32). Hierbij valt op dat de laagste score bij 2.43 ligt. Daarnaast ligt ook het gemiddelde op FZ-V redelijk hoog (3.98). FZ-V loopt op een schaal van één tot vijf. De respondenten scoren gemiddeld ook hoog op sociale steun die zij ervaren (5.33). De schaal voor sociale steun loopt van twee tot zes. Ook is te zien dat er procentueel iets meer vrouwen (53.9%) in de steekproef zitten dan mannen en dat het merendeel van de respondenten samenwonend is met of zonder kinderen (76.1%). Er zitten 231 zzp'ers (5%), 427 jongeren (9.3%) en 140 WLI (3%) in de steekproef. Bij de groepen valt op dat er procentueel maar weinig zzp'ers, jongeren en WLI vertegenwoordigd zijn in de steekproef. De groepen hebben enige overlap met elkaar, omdat de groepen elkaar niet uitsluiten. In tabel 3 wordt inzichtelijk gemaakt hoeveel overlap er bestaat tussen de groepen. Er zijn 8 (0.002%) respondenten die WLI en zzp'er zijn. Daarnaast zijn er 10 (0.002%) respondenten die WLI en jongere zijn. Als laatste zijn er 9 (0.002%) respondenten die zzp'er en jongere zijn en geen enkele respondent die alle drie is.

Tabel 3. Overlap tussen de groepen zzp'er, WLI en jongeren.

		Jongeren		Totaal
WLI	ZZP	Ja	Nee	
Ja	Ja	0	8	8
	Nee	10	122	132
Nee	Ja	9	214	223
	Nee	408	3837	4245
Totaal		427	4181	4608

4.2 Bivariate analyse

Naast het afzonderlijk bekijken van de variabelen wordt ook gekeken naar de samenhang tussen de variabelen. Dit wordt gedaan door middel van een bivariate analyse. Hoe de samenhang tussen variabelen wordt berekend hangt af van het soort variabele. Er is gebruik gemaakt van correlaties en Cramer's V. De Cramer's V wordt gebruikt bij categorische variabelen en wordt

in de tabellen schuingedrukt weergegeven. Er wordt in dit onderzoek onderscheid gemaakt tussen drie groepen. Om die reden is voor elke een aparte correlatie tabel gemaakt. De tabellen 4 tot en met 6 zullen hieronder weergegeven worden.

In tabel 4 wordt de samenhang weergegeven tussen de variabelen, voor de groep zzp'ers. Ten eerste is te zien dat FZ-A en FZ-V een matig positieve samenhang hebben ($r = 0.23$; $p < 0.01$). Sociale steun en FZ-A hebben een nagenoeg te verwaarlozen samenhang ($r = -0.07$). De samenhang tussen FZ-V en sociale steun blijkt iets sterker te zijn. Deze samenhang kan als matig beschouwd worden ($r = 0.11$). Opvallend is dat sociale steun bij FZ-A negatief is en bij FZ-V positief. De overige variabelen hebben een vrij zwakke en grotendeels te verwaarlozen samenhang. Alleen de controlevariabelen laten een matige samenhang met elkaar zien.

Tabel 4. Overzicht samenhang tussen afhankelijke- en controlevariabelen voor zzp'ers. Weergegeven met correlatie en Cramer's V ($N=231$).

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
1. FZ-A	-	0.23**	-0.07	-0.06	0.06	-0.06	0.00
2. FZ-V		-	0.11	0.05	-0.08	-0.12	0.07
3. Sociale steun			-	-0.08	-0.08	-0.05	-0.01
4. Geslacht				-	0.14	0.18	0.17
5. Huishoudsamenstelling					-	0.58**	0.14
6. Aantal kinderen						-	0.14
7. Opleiding							-

**significant <0.01 (tweezijdig)
*significant <0.05 (tweezijdig)

De variabele huishoudsamenstelling geeft weer of respondenten samenwonend of alleenstaand zijn, al dan niet met kinderen. Huishoudsamenstelling heeft vier opties. Dit zijn samenwonend zonder kinderen, samenwonend met kinderen, alleenstaand zonder kinderen en alleenstaand met kinderen.

In tabel 5 wordt de samenhang voor de groep WLI weergegeven. Bij de WLI geldt dat FZ-A en FZ-V een zeer zwakke samenhang hebben ($r = 0.06$). Ook hier is weer een negatieve samenhang van sociale steun met FZ-A ($r = -0.12$) en een positieve samenhang met FZ-V ($r = 0.09$). Het is opvallend dat er nagenoeg geen significante correlaties zijn. Alleen de

controlevariabelen laten enige samenhang zien met elkaar. Als laatste is in tabel 5 te zien dat opleidingsniveau enige samenhang heeft met FZ-V ($r = 0.21$; $p < 0.05$). Respondenten, uit de groep WLI, met een hoger opleidingsniveau scoren hoger op hun financiële vaardigheden.

Tabel 5. Overzicht samenhang tussen afhankelijke- en controlevariabelen voor WLI. Weergegeven met correlatie en Cramer's V ($N=140$).

	1	2	3	4	5	6	7
1. FZ-A	-	0.06	-0.12	-0.16	0.10	-0.08	-0.03
2. FZ-V		-	0.09	-0.05	-0.15	-0.06	0.21*
3. Sociale steun			-	0.09	-0.05	0.16*	0.03
4. Geslacht				-	0.26*	0.24	0.14
5. Huishoudsamenstelling					-	0.59**	0.25*
6. Aantal kinderen						-	0.19
7. Opleiding							-

**significant <0.01 (tweezijdig)
*significant <0.05 (tweezijdig)

Tabel 6 laat de samenhang voor de groep jongeren zien. Bij jongeren, net als bij zzp'ers, is er een significante samenhang tussen FZ-A en FZ-V (respectievelijk $r = 0.28$ en $r = 0.23$; $p < 0.01$). In vergelijking hiermee valt op dat bij WLI de samenhang tussen FZ-A en FZ-V veel lager ligt ($r = 0.06$). Verder is in tabel 6 te zien dat bij jongeren sociale steun wel met beide aspecten van FZ een positieve samenhang heeft ($r = 0.13$ en $r = 0.25$; $p < 0.01$), terwijl bij zzp'ers en WLI sociale steun alleen positief samenhangt met FZ-V en met FZ-A zelfs negatief. Bij jongeren is de samenhang tussen sociale steun en FZ daarnaast ook hoger. Het opleidingsniveau heeft zowel met FZ-A als met FZ-V bij jongeren een matige samenhang. Naarmate het opleidingsniveau hoger is, scoren jongeren hoger op attitude en vaardigheden ($r = 0.18/0.23$; $p < 0.01$). Het is opvallend dat bij zzp'ers het opleidingsniveau geen samenhang heeft met FZ-A of FZ-V en bij WLI alleen met FZ-V ($r = 0.21$; $p < 0.05$). Daarnaast valt in alle drie tabellen op dat huishoudsamenstelling en het aantal thuiswonende kinderen vrij sterk met elkaar samenhangen ($r = 0.58/0.59$; $p < 0.01$). Dit is niet verwonderlijk, omdat beide variabelen laten zien of een respondent kinderen heeft. Bij huishoudsamenstelling wordt daarnaast meegenomen of iemand alleenstaand of samenwonend is.

Tabel 6. Overzicht samenhang tussen afhankelijke- en controlevariabelen voor jongeren. Weergegeven met correlatie en Cramer's V ($N=427$).

	1	2.	3.	4.	5.	6.	7.
1. FZ-A	-	0.28**	0.13**	-0.10*	-0.06	-0.16**	0.18**
2. FZ-V		-	0.25**	0.06	-0.15**	-0.05	0.23**
3. Sociale steun			-	-0.04	-0.06	-0.04	0.05
4. Geslacht				-	0.10	0.16*	0.15
5. Huishoudsamenstelling					-	0.58**	0.31**
6. Aantal kinderen						-	0.25**
7. Opleiding							-

**significant bij $p < 0.01$ (tweezijdig)
*significant bij $p < 0.05$ (tweezijdig)

4.3 Resultaten beschrijvende analyse

Om de eerste twee onderzoeksvragen te beantwoorden zullen per groep de gemiddelden op FZ-A en FZ-V worden berekend. De eerste vragen zijn 'In hoeverre zijn zzp'ers, jongeren en werkenden met een laag inkomen financieel zelfredzaam?' en 'Verschillen de groepen onderling in de mate van financiële zelfredzaamheid?' Om de verschillen tussen de groepen te onderzoeken zal per groep en afhankelijke variabele een betrouwbaarheidsinterval berekend worden. Daarna worden drie hypothesen getoetst door middel van t-toetsen. De hypothesen zijn:

H2a: Zzp'ers hebben een lagere mate van financiële zelfredzaamheid dan niet-zzp'ers.

H3a: WLI hebben een lagere mate van financiële zelfredzaamheid dan niet-WLI.

H4a: Jongeren hebben een lagere mate van financiële zelfredzaamheid dan niet-jongeren.

4.3.1 Financiële zelfredzaamheid - Attitude

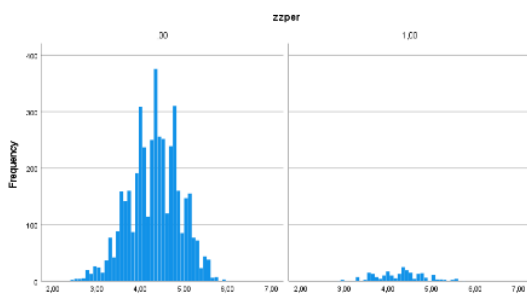
De gemiddelden van FZ-A zijn per groep, voor de steekproef en de niet-groepen in tabel 7 weergegeven. De niet-groepen zijn de respondenten die niet zzp'er, WLI of jongere zijn. Attitude loopt op een schaal van 1 tot 6. Het steekproefgemiddelde voor FZ-A is 4.32. Dit betekent dat alle respondenten redelijk hoog scoren op FZ-A. Verder valt op dat de drie groepen ook redelijk hoog scoren. Dit wil zeggen dat alle groepen een vrij positieve attitude hebben als het om geldzaken gaat. WLI scoren gemiddeld het hoogst op attitude (4.36). Jongeren hebben,

in vergelijking met de andere twee groepen, de laagste score op attitude over geldzaken (4.13), terwijl zzp'ers gemiddeld iets hoger scoren dan jongeren op attitude (4.29). De 95% betrouwbaarheidsintervallen laten zien dat jongeren significant verschillen in gemiddelde score vergeleken met zzp'ers en WLI, want de intervallen overlappen niet. Zzp'ers en werkenden met een laag inkomen liggen vrij dicht bij elkaar qua scores. De betrouwbaarheidsintervallen van deze groepen overlappen en daardoor kan niet met zekerheid worden gezegd dat deze twee groepen daadwerkelijk van elkaar verschillen.

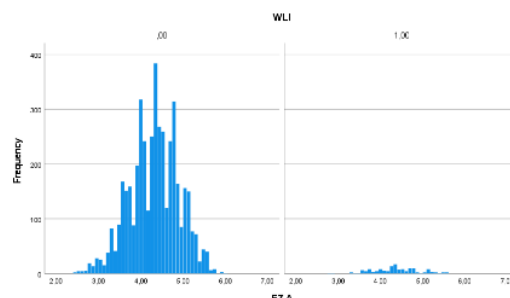
Tabel 7. Gemiddelden en betrouwbaarheidsintervallen (95% CI) FZ-A

	Gemiddelde	Standaard error	95% BHI	
			Lower	Upper
<i>Steekproef</i>	4.32	0.01	4.31	4.34
<i>Zzp'ers</i>	4.29	0.04	4.21	4.36
<i>Niet-zzp'ers</i>	4.33	0.01	4.31	4.34
<i>Jongeren</i>	4.13	0.03	4.08	4.18
<i>Niet-jongeren</i>	4.34	0.01	4.33	4.36
<i>WLI</i>	4.36	0.05	4.27	4.45
<i>Niet-WLI</i>	4.32	0.01	4.30	4.34

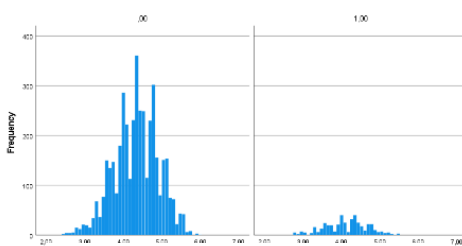
In figuur 2 tot en met 4 worden de verdeling van FZ-A per groep weergegeven.

Figuur2. FZ-A voor zzp'ers. Links = niet-zzp'ers, rechts = zzp'ers.

Figuur 3. FZ-A voor WLI. Links = niet-WLI, rechts = WLI.

Figuur 4. FZ-A voor jongeren. Links = niet-jongeren, rechts = jongeren.

Om de drie hypothesen te toetsen is gebruik gemaakt van een t-toets, waarbij de groepen tegen de niet-groepen worden afgezet. De gemiddelden staan in tabel 7 vermeld. Hieruit komt naar voren dat voor de hypothesen 2a en 3a, in het geval van attitude, geen ondersteuning gevonden kan worden. Dit houdt in dat de financiële attitude van zzp'ers niet minder positief is dan de attitude van mensen die niet zzp'ers zijn ($t(4606) = -1.02; p = 0.31$). Ditzelfde geldt voor WLI. De attitudes van WLI en mensen die niet WLI zijn verschillen niet significant van elkaar ($t(4606) = 0.79; p = 0.43$). Dit is ook terug te zien in de overlappende betrouwbaarheidsintervallen, zoals weergegeven in tabel 7. Voor hypothese 4a kon wel ondersteuning gevonden worden. Dit betekent dat jongeren een significant lagere attitude over geldzaken hebben dan personen die niet jongere zijn ($t(4606) = -7.40; p < 0.01$).

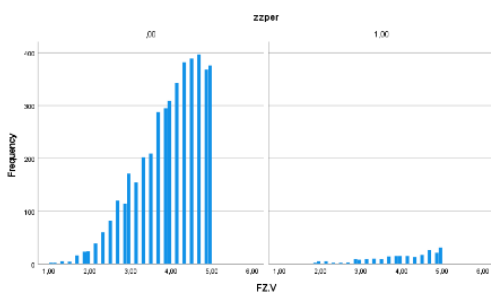
4.3.2 Financiële zelfredzaamheid - Vaardigheden

In tabel 8 staan de gemiddelden per groep, voor de gehele steekproef en de niet-groepen weergegeven van de vaardigheden van respondenten ten aanzien van FZ. Het steekproefgemiddelde voor FZ-V is 3.98. Alle respondenten scoren redelijk hoog op hun financiële vaardigheden. FZ-V loopt op een schaal van 1 tot 5. Zzp'ers scoren gemiddeld het hoogst op vaardigheden (4.01). Dat betekent dat zij vrij goede financiële vaardigheden hebben. Jongeren scoren, net als bij attitude, gemiddeld het laagst (3.62). WLI zitten ertussenin (3.80). Vergeleken met attitude, laten nu zzp'ers een hogere score zien dan de andere twee groepen. De betrouwbaarheidsintervallen laten zien dat alleen zzp'ers en jongeren significant van elkaar verschillen. De gemiddelden voor deze groepen liggen het verst uit elkaar en de intervallen overlappen niet. Zzp'ers en WLI en jongeren en WLI laten wel overlap zien en daardoor is niet vast te stellen of ze daadwerkelijk van elkaar verschillen.

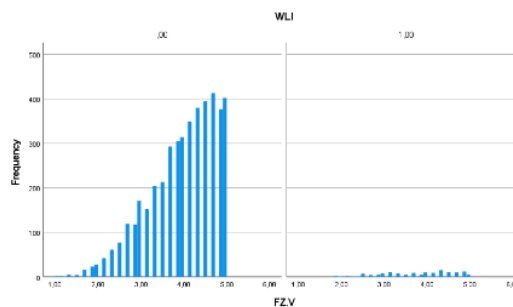
Tabel 8. Gemiddelden en betrouwbaarheidsintervallen (95% CI) FZ-V
FZ-V

	Gemiddelde	Standaard error	95% BHI	
			Lower	Upper
<i>Steekproef</i>	3.98	0.01	3.95	4.00
<i>Zzp'ers</i>	4.01	0.06	3.89	4.12
<i>Niet-zzp'ers</i>	3.97	0.01	3.90	4.12
<i>Jongeren</i>	3.62	0.04	3.54	3.70
<i>Niet-jongeren</i>	4.01	0.01	3.99	4.03
<i>WLI</i>	3.80	0.07	3.66	3.92
<i>Niet-WLI</i>	3.98	0.01	3.95	4.00

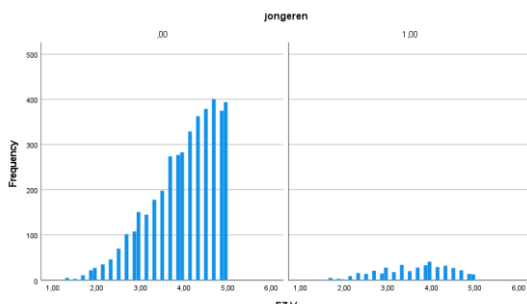
In figuur 5 tot en met 7 worden de verdelingen van FZ-V per groep weergegeven. In de figuren valt op dat de verdelingen enigszins scheef zijn. Respondenten hebben op FZ-V voornamelijk hoge scores.

Figuur 5. FZ-V voor zzp'ers. Links = niet-zzp'ers, rechts = zzp'ers.

Figuur 6. FZ-V voor WLI. Links = niet-WLI, rechts = WLI.

Figuur 7. FZ-V voor jongeren. Links = niet-jongeren, rechts = jongeren.

Net als bij attitude, kan bij FZ-V voor hypothese 2a geen ondersteuning gevonden worden. Ook in dit geval worden de groepen afgezet tegen de niet-groepen. In tabel 8 worden de gemiddelden weergegeven. De financiële vaardigheden van zzp'ers verschillen niet significant van mensen die niet zzp'ers zijn ($t(4606) = 074; p = 0.46$). Voor de hypothesen 3a en 4a kan wel ondersteuning gevonden worden. Dit betekent dat WLI ($t(4606) = -2.76; p < 0.05$) en jongeren

($t(4606) = -9.99$; $p < 0.01$) significant lagere financiële vaardigheden hebben dan mensen die niet WLI of niet jongere zijn.

4.3.3 Algehele financiële zelfredzaamheid

Uit de beschrijvende analyse komt naar voren dat alle groepen gemiddeld tot hoog scoren op attitude en vaardigheden. Bij de attitude lijken vooral de WLI gemiddeld hoger te scoren, terwijl bij vaardigheden de zzp'ers betere scores laten zien. WLI lijken een positieve attitude te hebben, maar dit komt niet terug in hun daadwerkelijke vaardigheden. WLI scoren namelijk gemiddeld lager dan de steekproef op FZ-V, terwijl hun gemiddelde op FZ-A hoger ligt dan het steekproefgemiddelde. Bij zzp'ers is dit andersom. Zij schijnen een negatievere attitude te hebben, in vergelijking met WLI, maar hebben beter ontwikkelde financiële vaardigheden. Bij de groep jongeren valt op dat zij zowel op attitude en vaardigheden gemiddeld het laagst scoren. Dit suggereert dat jongeren de minste mate van FZ hebben op beide aspecten. Bij attitude kan gesteld worden dat jongeren een significant lagere score op attitude hebben dan WLI en zzp'ers. Bij vaardigheden komt naar voren dat jongeren significant lagere financiële vaardigheden hebben vergeleken met zzp'ers. Over het geheel kan met enige zekerheid worden gezegd dat jongeren een lagere FZ hebben dan zzp'ers.

4.4 Resultaten regressieanalyse en hypothesetoetsing

In de regressieanalyse zullen vijf hypothesen getoetst worden. De hypothesen zijn:

H1: Naarmate mensen meer sociale steun ervaren, zullen zij financieel zelfredzamer zijn.

H2b: Het positieve effect van sociale steun op financiële zelfredzaamheid is sterker voor zzp'ers dan voor niet-zzp'ers.

H3b: Het positieve effect van sociale steun op financiële zelfredzaamheid is sterker voor WLI dan voor niet-WLI.

H4b: Het positieve effect van sociale steun op financiële zelfredzaamheid is sterker voor jongeren dan voor niet-jongeren.

H5: Het positieve effect van sociale steun op financiële zelfredzaamheid zal een sterkere invloed hebben op jongeren, dan op de andere twee groepen.

Er zullen twee afzonderlijke analyses uitgevoerd worden. Eén voor FZ-A en één voor FZ-V. In elke analyse zullen vier modellen vormgegeven worden, waarbij het laatste model wordt gebruikt om de hypothesen te toetsen. Elke analyse toetst alle vijf hypothesen. Eerst zal een

hiërarchische regressieanalyse uitgevoerd en beschreven worden voor FZ-A. Daarna zal, in een nieuwe paragraaf, de analyse voor FZ-V uitgevoerd en beschreven worden. Als laatste zal per analyse een modevaluatie uitgevoerd worden om te onderzoeken hoe goed het model en de data bij elkaar passen.

4.4.1 Hypothesetoetsing en modevaluatie FZ-A

4.4.1.1 Hypothesetoetsing FZ-A

In de regressieanalyse voor FZ-A zijn vier modellen getoetst. In elk model zijn steeds nieuwe variabelen toegevoegd. Voor de hypothesetoetsing wordt gebruik gemaakt van model 4. Tabel 9 geeft een overzicht van de regressiecoëfficiënten met standaarderror en p-waarde. Daarnaast laat de tabel ook de verklaarde variantie en verandering in verklaarde variantie zien, evenals de F-toets. Model 4 bevat alle variabelen en de interactietermen voor sociale steun en de groepen.

In model 1, waar alleen de controlevariabelen worden gebruikt om FZ-A te schatten, is te zien dat alleen geslacht en de huishoudsamenstelling ‘samenwonend met kinderen’ een significant effect hebben op FZ-A. De referentiegroep voor huishoudsamenstelling zijn samenwonenden zonder kinderen. Het effect van geslacht is zeer klein ($b = -0.09$; $p < 0.01$). Als een respondent man is, gaat de gemiddelde score op FZ-A met 0.09 punten omlaag. Dit betekent dat mannen gemiddeld een iets lagere score op attitude hebben over geldzaken, dan vrouwen. Het effect van samenwonend met kinderen betekent dat partners met kinderen gemiddeld 0.08 punten lager scoren op FZ-A ($p < 0.05$). Opvallend is dat alleenstaanden met kinderen een vergelijkbaar effect hebben op FZ-A, maar dat deze niet significant is ($b = -0.08$). De invloed van opleiding is nagenoeg verwaarloosbaar. Het aantal thuiswonende kinderen heeft daarnaast ook een klein effect. Alleen naarmate mensen meer kinderen hebben daalt hun score op FZ-A. Bij vier of meer kinderen is dit 0.12 punten.

In model 2 zijn de groepen toegevoegd aan het model. In dit model valt op dat jongeren gemiddeld 0.18 punten lager score op FZ-A ($b = -0.18$; $p < 0.01$). De helling voor jongeren laat zien dat hun voorspelde score met 0.18 punten daalt, met inachtneming van de andere variabelen die in model 2 zijn toegevoegd. Zzp'er of WLI zijn heeft nagenoeg geen effect op FZ-A. Bij zzp'ers is te zien dat het effect negatief is ($b = -0.04$). Het behoren tot de groep WLI heeft een zeer zwak positief effect ($b = 0.03$). Maar beide effecten zijn niet significant. In model 3 is te zien dat sociale steun nagenoeg geen effect heeft op de attitude van mensen over

geldzaken ($b = 0.02$). Als een respondenten in alle drie groepen zit, betekent dit dat de hellingen per groep bij elkaar opgeteld worden, waardoor het effect nog groter wordt.

Tabel 9. Regressieanalyse met modellen voor FZ-A

	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4		VIF
	<i>b</i>	<i>SE</i>	<i>b</i>	<i>SE</i>	<i>b</i>	<i>SE</i>	<i>b</i>	<i>SE</i>	
<i>Constante</i>	4.38**	0.03	4.40**	0.03	4.32**	0.05	4.32**	0.06	
<i>Geslacht</i> (<i>man = 1, vrouw = 0</i>)	-0.09**	0.02	-0.09**	0.02	-0.08**	0.02	-0.08**	0.02	1.04
<i>Opleiding</i>	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	1.04
<i>Huishoudsamenstelling</i> (<i>referentiegroep: samenwonend zonder kind</i>)									
<i>Samenwonend met kind</i>	-0.08*	0.04	-0.07	0.04	-0.07	0.04	-0.07	0.04	4.87
<i>Alleenstaand zonder kind</i>	0.01	0.02	0.01	0.02	0.02	0.02	0.02	0.02	1.20
<i>Alleenstaand met kind</i>	-0.08	0.05	-0.07	0.05	-0.06	0.05	-0.06	0.05	1.59
<i>Aantal kinderen</i>	-0.03	0.02	-0.02	0.02	-0.02	0.02	-0.02	0.02	4.79
<i>Zzp'er</i>			-0.04	0.04	-0.04	0.04	-0.04	0.04	1.02
<i>Jongeren</i>			-0.18**	0.03	-0.18**	0.03	-0.17**	0.03	1.10
<i>WLI</i>			0.03	0.05	0.03	0.05	0.04	0.05	1.03
<i>Sociale steun</i>					0.02	0.01	0.01	0.01	1.24
<i>Zzp*sociale steun</i>							-0.06	0.04	1.06
<i>Jongeren*sociale steun</i>							0.05	0.03	1.13
<i>WLI*sociale steun</i>							-0.06	0.05	1.05
R^2	0.02		0.03		0.03		0.03		
<i>Adjusted R²</i>	0.02		0.02		0.02		0.03		
<i>F-Change</i>	13.97**		12.06**		3.21		2.71*		
	**significant bij $p < 0.01$ (tweezijdig)								
	*significant bij $p < 0.05$ (tweezijdig)								

Om de hypothesen te toetsen wordt model 4 gebruikt. Ten eerste kan geen ondersteuning gevonden worden voor de eerste hypothese dat sociale steun een positief effect heeft op de attitude. Dit komt doordat het effect van sociale steun te gering is. Daarnaast zijn in dit model de interactietermen toegevoegd om te onderzoeken of het effect van sociale steun op FZ-A

versterkt wordt, als iemand lid is van één van de groepen. De interactie bij jongeren laat zien dat als iemand in deze groep valt, het effect van sociale steun op FZ-A met 0.05 punten stijgt. Bij zzp'ers en WLI is in model 4 te zien dat het effect negatief is ($b = -0.06/-0.06$), waardoor het effect van sociale steun zou verzwakken. Maar de hellingen zijn dermate klein dat er nagenoeg geen effect is, waardoor hypothesen 2b, 3b en 4b niet ondersteund worden. Dit heeft tot gevolg dat ook voor hypothese 5 geen ondersteuning gevonden is. In het geval van FZ-A ondersteunen de uitkomsten geen enkele hypothese. Voor geen van de effecten is een significante p-waarde gevonden. De hypothesen voor FZ-V worden in paragraaf 4.4.2.1 besproken.

4.4.1.2 Modevaluatie FZ-A

Naast de hypothesetoetsing is ook gekeken naar de modelfit. De modelfit laat zien hoe goed het model FZ-A kan voorspellen. In tabel 9 worden onderaan de verklaarde variantie en F-change weergegeven. De verandering van de verklaarde variantie wordt getoetst met een F-toets en wordt benoemd als F-change. Een significante F-change betekent dat de toegevoegde variabelen de voorspelling significant verbeteren. Als eerste is opvallend dat de verklaarde variantie ($\text{adj}R^2$) bij alle modellen erg klein is. Model 3 kan bijvoorbeeld maar 2% van alle variantie verklaren ($\text{adj}R^2 = 0.02$). De toevoeging van sociale steun levert nagenoeg niets op in het voorspellen van FZ-A ($F\text{-change} = 3.22$). Bij model 4 is te zien dat de verklaarde variantie is gestegen ($\text{adj}R^2 = 0.03$). Dat betekent dat het toevoegen van de interactietermen iets bijdraagt aan de voorspelling van FZ-A, al is dit verwaarloosbaar door de kleine en niet-significante effecten. De F-change is bij model 4 minder sterk gedaald, ten opzichte van model 3, en geeft nu ook een significant verschil met model 3 ($F\text{-change} = 2.71$; $p < 0.05$). Hieruit komt naar voren dat model 4 de beste voorspelling geeft voor de FZ-A van mensen.

Bij het uitvoeren van de analyse werden ook controles uitgevoerd voor de assumpties die horen bij lineaire regressie, zie bijlage 2. De assumpties betreffen onafhankelijke observaties, lineariteit, normaliteit en homoscedasticiteit. Aan de eerste assumptie, onafhankelijke observaties, kan niet in zijn geheel voldaan worden. Ondanks de aselecte steekproef, zoals beschreven in hoofdstuk drie, zit er enige afhankelijkheid in de dataset. Dit komt doordat respondenten bij hetzelfde huishouden kunnen horen. Er is gecontroleerd hoeveel personen tot dezelfde huishoudens behoren. Hieruit kwam naar voren dat de afhankelijkheid niet tot problemen zal leiden in de analyse. Aan de assumptie van lineariteit wordt voldaan. Dit is

gecontroleerd met een spreidingsdiagram. De punten liggen redelijk rond de nullijn verdeeld, al liggen de observaties links beter verspreid. Dit zou door de grootte van de steekproef niet problematisch moeten zijn. Homoscedasticiteit is ook met hetzelfde spreidingsdiagram gecontroleerd, zoals weergegeven in bijlage 2. Vooral aan de rechterkant liggen de observaties dichter bij elkaar dan links. Hierdoor kan de homoscedasticiteit in het geding komen. De verwachting is dat dit door de grootte van de steekproef geen probleem zal zijn. De laatste assumptie, normaliteit, is gecontroleerd door middel van een histogram. De residuen zijn vrijwel geheel normaal verdeeld en wordt daarmee voldaan aan deze assumptie.

Voor de controle op multicollineariteit is gebruik gemaakt van de Variance Inflation Factor (VIF). De VIF is berekend voor alle variabelen die aan het model zijn toegevoegd. De waarden van de VIF zijn ook weergegeven in tabel 9. Er is een maximale waarde van vier aangehouden. Bij een waarde boven 4 zou er te veel samenhang kunnen zijn tussen de variabelen. Uit de controle komt naar voren dat er tussen twee variabelen te veel samenhang kan bestaan. Het gaat hierbij om de variabele ‘aantal thuiswonende kinderen’ en de dummy ‘samenwonend met kinderen’. De variabelen zijn geïnspecteerd. Bij beide variabelen ligt de VIF ongeveer 0.8 boven het maximum 4. Er is voor gekozen om beide variabelen te behouden, omdat het bij ‘samenwonend met kinderen’ om een dummy gaat voor ‘huishoudsamenstelling’. Beide variabelen meten of er kinderen zijn, waardoor overlap ontstaat. Dit heeft geen grote gevolgen voor de analyse. Alle overige VIF-waarden liggen rond de één en daarmee ver genoeg bij vier vandaan. Om te controleren voor uitbijters is gebruik gemaakt van een aantal maten zoals de leverage, DFFIT, DFBETA en de Cook’s distance. Bij alle maten werden geen opvallende waarden gevonden die van invloed kunnen zijn op de analyse. In de data werden daarmee geen uitbijters of invloedrijke punten gevonden. Uit de controles kan geconcludeerd worden dat het model passend is voor de analyse.

4.4.2 Hypothesetoetsing en modevaluatie FZ-V

4.4.2.1 Hypothesetoetsing FZ-V

Voor de regressieanalyse van FZ-V zijn vier modellen geschat, waarbij in elk model nieuwe variabelen zijn toegevoegd. Om de hypothesen te toetsen wordt model 4 gebruikt. In tabel 10 wordt een overzicht gegeven van de regressiecoëfficiënten met standaarderror en p-waarde. De tabel laat daarnaast de verklaarde variantie en verandering in verklaarde variantie zien, aan de

hand van een F-toets. In model 4 zijn alle variabelen toegevoegd samen met de interactietermen voor sociale steun en de drie groepen.

Tabel 10. Regressieanalyse met modellen voor FZ-V

	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4		VIF
	<i>b</i>	<i>SE</i>	<i>b</i>	<i>SE</i>	<i>b</i>	<i>SE</i>	<i>b</i>	<i>SE</i>	
<i>Constante</i>	3.77**	0.03	3.80**	0.03	3.19**	0.07	3.22**	0.07	
<i>Geslacht</i> (man = 1, vrouw = 0)	0.08**	0.02	0.08**	0.02	0.09**	0.02	0.09**	0.02	1.04
<i>Opleiding</i>	0.10**	0.01	0.10**	0.01	0.09**	0.01	0.09**	0.01	1.04
<i>Huishoudsamenstelling</i> (referentiegroep: samenwonend zonder kind)									
<i>Samenwonend met kind</i>	-0.18**	0.05	-0.17**	0.05	-0.15**	0.05	-0.15**	0.05	4.87
<i>Alleenstaand zonder kind</i>	-0.23**	0.03	-0.22**	0.03	-0.20**	0.03	-0.20**	0.03	1.20
<i>Alleenstaand met kind</i>	-0.59**	0.07	-0.55**	0.07	-0.51**	0.07	-0.52**	0.07	1.59
<i>Aantal kinderen</i>	-0.07**	0.02	-0.06**	0.02	-0.06**	0.02	-0.06**	0.02	4.79
<i>Zzp'er</i>			-0.03	0.05	-0.03	0.05	-0.03	0.05	1.02
<i>Jongeren</i>			-0.24**	0.04	-0.24**	0.04	-0.23**	0.04	1.07
<i>WLI</i>			-0.11	0.06	-0.12*	0.06	-0.12	0.06	1.03
<i>Sociale steun</i>					0.11**	0.01	0.11**	0.01	1.24
<i>Zzp*sociale steun</i>							-0.03	0.05	1.06
<i>Jongeren*sociale steun</i>							0.07	0.04	1.13
<i>WLI*sociale steun</i>							-0.02	0.06	1.05
<i>R²</i>	0.09		0.10		0.12		0.12		
<i>Adjusted R²</i>	0.09		0.10		0.12		0.12		
<i>F Change</i>	75.88**		12.97**		109.88**		1.44		

**significant bij $p < 0.01$ (tweezijdig)
*significant bij $p < 0.05$ (tweezijdig)

In model 1 wordt FZ-V geschat met behulp van de controlevariabelen. In dit model is te zien dat alle controlevariabelen een significant effect hebben op FZ-V. Daarnaast is te zien dat geslacht bij FZ-V een positieve samenhang heeft. Dit betekent dat mannen gemiddeld hoger scoren op financiële vaardigheden, dan vrouwen ($b = 0.08$; $p < 0.01$). Daarnaast blijkt de huishoudsamenstelling enig effect te hebben op FZ-V. Bij een samenwonend stel met kinderen daalt de score op FZ-V met 0.18 punten ($b = -0.18$; $p < 0.01$). Voor een alleenstaande met kinderen geldt dat FZ-V zelfs daalt met 0.59 punten ($b = -0.59$; $p < 0.01$). Dit kan gezien worden als een vrij groot effect op een schaal van vijf. Als laatste is interessant om te zien dat opleidingsniveau bij FZ-V een effect laat zien. Hoe hoger de opleiding, hoe meer vaardigheden.

In model 2 valt op dat alleen behoren tot de groep jongeren een significant negatief effect heeft op de financiële vaardigheden ($b = -0.24$; $p < 0.01$). Jongeren scoren dus gemiddeld 0.24 punten lager op FZ-V. Bij personen die WLI zijn daalt de score op FZ-V met 0.11 punten ($b = -0.11$; $p = 0.1$), maar dit is geen significant effect. Behoren tot de groep zzp'er heeft nagenoeg geen effect op FZ-V ($b = -0.03$; $p = 0.59$). Als respondenten in meer dan één groep zitten zal het negatieve effect nog verder vergroot worden. In model 3 is het opvallend dat sociale steun een significant effect heeft op de financiële vaardigheden ($b = 0.11$; $p < 0.01$). Bij FZ-A werd geen significant effect gevonden van sociale steun. Hoe meer sociale steun mensen ervaren, des te beter zijn zij in staat om rond te komen, hun financiën bij te houden en vooruit te kijken. Voor elke punt meer op sociale steun, stijgt de score op FZ-V met 0.11 punten. Mensen die het hoogst, 6 punten, scoren op sociale steun stijgen met 0.66 punten op hun vaardigheden, in vergelijking met mensen die geen of weinig steun ervaren. Op een schaal van 1 tot 5 is dit een vrij groot effect.

Om de hypothesen te toetsen wordt model 4 gebruikt, waar alle variabelen en de interactietermen aan toegevoegd zijn. Dit model is in tabel 10 te vinden. In het geval van FZ-V kan hypothese 1 wel ondersteund worden. Sociale steun heeft namelijk een significant effect op de financiële vaardigheden van mensen. Hypothesen 2b, 3b, 4b, en 5 kunnen niet ondersteund worden. Geen enkele interactie heeft een significant effect op FZ-V. Desondanks is bij deze analyse te zien dat de helling van jongeren positief is ($b = 0.07$) terwijl de helling van zzp'ers en WLI negatief zijn ($b = -0.03/-0.02$). Dit is een opvallende uitkomst. Bij FZ-A was dit ook het geval.

4.4.2.2 Modevaluatie FZ-V

In deze paragraaf wordt de modelfit voor FZ-V beschreven. De modelfit laat zien hoe goed het model de financiële vaardigheden van respondenten kan voorspellen. Onderin tabel 11 wordt de verklaarde variantie en F-change weergegeven. Model 3 heeft de hoogste verklaarde variantie, met significante F-change waarde, van alle modellen ($\text{adj}R^2 = 0.12$; $p < 0.01$). Model 3 kan 12% van de variantie verklaren door de toegevoegde variabelen. Opvallend is dat model 4 geen extra verklaarde variantie heeft ($\text{adj}R^2 = 0.12$). De toevoeging van de interacties voor de groepen en sociale steun heeft weinig invloed op de voorspelling van FZ-V. Met andere woorden: de interacties dragen niet bij in de voorspelling van de financiële vaardigheden. Om de invloed van sociale steun op FZ-V te onderzoeken, geeft model 3 de beste voorspelling.

Daarnaast wordt gecontroleerd voor de assumpties die horen bij lineaire regressie, zoals beschreven in bijlage 2. Aan de assumptie onafhankelijke observaties wordt niet geheel voldaan, zoals beschreven in paragraaf 4.4.1.2. De assumptie voor lineariteit is gecontroleerd aan de hand van een spreidingsdiagram. De observaties zijn redelijk gelijk verdeeld rond de nullijn. Er is wel te zien dat de scores enigszins linksscheef verdeeld zijn. Homoscedasticiteit is gecontroleerd met hetzelfde spreidingsdiagram. Daarin valt op dat er een enigszins afwijkend patroon inzit. De punten liggen in het midden dichter bij elkaar. Het afwijkende patroon kan ontstaan zijn door de scores voor de variabele FZ-V. Respondenten hebben voornamelijk hoog gescoord op FZ-V waardoor de verdeling linksscheef wordt. De links scheve verdeling heeft daarmee ook invloed op de normaliteit. De assumptie van normaliteit is gecontroleerd met een histogram. Door de hoge scores zijn er enige problemen met de lineariteit, homoscedasticiteit en normaliteit. Door de grootte van de steekproef wordt desondanks verwacht dat dit geen problemen zal opleveren voor de analyses. Een volledige beschrijving met figuren is in bijlage 2 te vinden.

Multicollineariteit is aan de hand van de Variance Inflation Factor (VIF) gecontroleerd. In tabel 11 worden rechts de VIF per variabele vermeld. De maximale waarde voor de VIF die wordt aangehouden is 4. Bij twee variabelen liggen de VIF-waarden bijna 0.80 punten boven de 4. Dit is hetzelfde beeld als bij FZ-A. Ook in dit geval wordt er aangenomen dat deze mate van multicollineariteit geen problemen zal veroorzaken in de analyse. Verder zijn geen problemen met multicollineariteit, aangezien alle overige VIF-waarden allemaal rond de 1 liggen. Als laatste is gecontroleerd voor uitbijters en invloedrijke punten. Dit is gedaan aan de hand van de leverage, DFFIT, DFBETA en Cook's distance. Voor alle maten zijn geen bijzonderheden

gevonden die van invloed zouden kunnen zijn op de analyse. Een uitgebreide beschrijving van de maten is te vinden in bijlage 2.

Hoofdstuk 5: Conclusie en discussie

In dit afsluitende hoofdstuk zullen de resultaten besproken worden en afgezet worden tegen de bestaande inzichten over financiële zelfredzaamheid. Daarnaast wordt beschreven in hoeverre de bevindingen de theoretische verwachtingen ondersteunen. Het hoofdstuk is als volgt opgebouwd. Als eerste wordt ingegaan op de bevindingen van het onderzoek aan de hand van de onderzoeksvragen en de hypothesen. In paragraaf 5.1 worden de eerste twee onderzoeksvragen beantwoord en in paragraaf 5.2 worden de andere onderzoeksvragen beantwoord, waarbij ook de bevindingen over de hypothesen worden beschreven. In paragraaf 5.3 wordt een algehele conclusie geschreven over de bevindingen en paragraaf 5.4 gaat in op de overige opmerkelijke bevindingen. De beperkingen van dit onderzoek worden in paragraaf 5.5 besproken, waarbij suggesties voor vervolgonderzoek worden gegeven. Het hoofdstuk wordt afgesloten in paragraaf 5.6 met aanbevelingen voor beleid en praktijk.

5.1 Financiële zelfredzaamheid

Zzp'ers, werkenden met een laag inkomen en jongeren kunnen door een laag inkomen een tekort aan kennis en vaardigheden hebben of door financiële onzekerheden financieel kwetsbaar zijn. Het doel van dit onderzoek was dan ook om inzicht te krijgen in de mate van financiële zelfredzaamheid van deze drie groepen. In dit onderzoek is financiële zelfredzaamheid in twee componenten opgesplitst, attitude en vaardigheden. Om antwoord te kunnen geven op de vragen: *'In hoeverre zijn zzp'ers, werkenden met een laag inkomen en jongeren financieel zelfredzaam?' en 'Verschillen de groepen onderling in mate van financiële zelfredzaamheid?'* is onderzocht hoe deze groepen er gemiddeld voorstaan op attitude en vaardigheden. Hieronder zullen de bevindingen worden beschreven over attitude en vaardigheden van zzp'ers, werkenden met een laag inkomen en jongeren. Daarmee zal antwoord gegeven worden op de eerste twee onderzoeksvragen.

Uit de resultaten komt naar voren dat de attitude van zzp'ers en jongeren enigszins minder positief is dan de attitude van de gehele steekproef. Met een positieve attitude wordt bedoeld dat personen het belangrijk vinden om hun inkomsten en uitgaven in beeld te hebben, te sparen voor de toekomst, geïnformeerd te zijn over de economie of op tijd hun rekeningen te betalen. Een negatieve attitude houdt in dat mensen het niet zo erg vinden om rood te staan, liever op krediet kopen in plaats van te sparen of hun budget niet goed bijhouden. Deze bevindingen zijn in lijn met de verwachting dat zzp'ers en jongeren een negatievere attitude hebben. Voor

werkenden met een laag inkomen geldt dit niet. Werkenden met een laag inkomen blijken een iets positievere attitude te hebben dan de steekproef. Het zou zo kunnen zijn dat, in het geval van werkenden met een laag inkomen, hun financiële kwetsbaarheid geen invloed heeft op hun attitude, omdat deze mensen over het algemeen wel gemotiveerd zijn om bijvoorbeeld te sparen (Turnham, 2010, geciteerd in Zimmerman et al., 2015). In hoeverre werkenden met een laag inkomen daadwerkelijk sparen, kan beïnvloed worden door de hoogte van het inkomen en in hoeverre zij kunnen rondkomen. De financiële attitude blijkt daarnaast samen te hangen met de daadwerkelijke financiële vaardigheden (Madern, 2015). De resultaten hebben laten zien dat dit in het geval van zzp'ers en jongeren ook het geval is. De financiële attitude en vaardigheden van deze groepen laten enige samenhang zien. Bij werkenden met een laag inkomen was de samenhangt tussen attitude en vaardigheden nagenoeg te verwaarlozen, wat erop kan duiden dat een positieve attitude en goed ontwikkelde vaardigheden niet samengaan. De uitkomsten laten dan ook zien dat de financiële vaardigheden van werkenden met een laag inkomen iets lager blijken te zijn, dan die van de gehele steekproef. De verwachting was dat dit ook het geval zou zijn, doordat werkenden met een laag inkomen moeilijker rond kunnen komen (Nam et al., 2019). De vaardigheden die horen bij financiële zelfredzaamheid zijn rondkomen, bijhouden en vooruitkijken (Nibud, 2012). Jongeren hebben, net als werkenden met een laag inkomen, iets minder ontwikkelde financiële vaardigheden in vergelijking met de steekproef. Deze uitkomst is ook enigszins in lijn met de bevindingen van Bradley (2021), dat een deel van de jongeren over onvoldoende financiële kennis en vaardigheden beschikt. Bij zzp'ers was ook de verwachting dat zij minder financiële vaardigheden hebben. Desondanks blijken zzp'ers, volgens de resultaten, iets beter ontwikkelde vaardigheden te hebben vergeleken met de steekproef. Het zou bij zzp'ers zo kunnen zijn dat zij, door het hebben van een eigen bedrijf, hun financiële vaardigheden beter hebben ontwikkeld (Struckell et al., 2022).

Over het geheel suggereren de bevindingen dat alle drie groepen redelijk financieel zelfredzaam zijn. Jongeren zijn daarin de groep die het minst financieel zelfredzaam is. Het zou kunnen dat jongeren door hun leeftijd nog een te kort aan financiële kennis hebben en dat hun gemiddelde daardoor lager ligt (Jorgensen & Savla, 2010). De groepen laten daarnaast onderling enige verschillen zien. Er is van tevoren geen verwachting geformuleerd welke groep minder financieel zelfredzaam zou zijn. In hoeverre werkenden met een laag inkomen en zzp'ers van elkaar verschillen, kan niet met zekerheid gezegd worden. De groepen kunnen overlappen en hun gemiddelde scores liggen vrij dicht bij elkaar, waardoor niet met zekerheid een conclusie getrokken kan worden welke groep financieel zelfredzamer is. Er kan wel met enige zekerheid

gezegd worden dat jongeren minder financieel zelfredzaam zijn dan zzp'ers. Het zou kunnen dat jongeren, vergeleken met zzp'ers, hun financiële zelfredzaamheid nog moeten ontwikkelen door middel van financiële educatie en financiële socialisatie (Jin & Chen, 2019). De uitkomsten laten daarmee ook zien dat financiële kwetsbaarheid niet samen hoeft te gaan met minder financiële zelfredzaamheid. Bij alle drie de groepen werd verwacht dat zij, mede door hun financiële kwetsbaarheid, minder financieel zelfredzaam zouden zijn. Dit is, in elk geval voor werkenden met een laag inkomen en zzp'ers, niet per se het geval.

5.2 Sociale steun

De focus van dit onderzoek lag, naast financiële zelfredzaamheid, op de invloed die sociale steun op de financiële zelfredzaamheid kan hebben. Hiervoor werden twee onderzoeksvragen opgesteld, namelijk: *'Welke rol speelt sociale steun in de mate van financiële zelfredzaamheid?'* en *'Bij welke groep is de invloed van sociale steun het sterkst?'* Zoals geformuleerd in de hypothesen was de verwachting dat naarmate mensen meer sociale steun ervaren zijn financieel zelfredzamer zijn. Daarnaast werd verwacht dat het positieve effect van sociale steun versterkt wordt als mensen behoren tot één van de drie groepen. Er werd ook verwacht dat sociale steun de sterkste invloed heeft op de financiële zelfredzaamheid van jongeren, in vergelijking met de andere twee groepen. Hieronder zal eerst in worden gegaan op de algemene invloed van sociale steun. Daarna worden de bevindingen over de hypothesen beschreven.

Ten eerste laten de resultaten zien dat sociale steun een positieve bijdrage levert aan de financiële vaardigheden van mensen, in het algemeen. Dit betekent dat naarmate mensen meer sociale steun ervaren, hun financiële vaardigheden beter zijn. Het zou dus zo kunnen zijn dat bijvoorbeeld informatieve steun, als vorm van sociale steun, ervoor zorgt dat mensen advies en informatie ontvangen waardoor hun financiële kennis en vaardigheden verder ontwikkelen (Wan et al., 1996). Mensen hebben dan de mogelijkheid om op anderen terug te vallen, als zij daar behoefte aan hebben. Zij kunnen gebruik maken van de kennis en ervaring die anderen op hebben gedaan. Sociale steun kan zorgen voor verhoogde individuele prestaties, oftewel voor hogere financiële vaardigheden (Jolly et al., 2021). Daarnaast kwam naar voren dat sociale steun geen invloed heeft op de financiële attitude van mensen, in het algemeen. De attitude van mensen zal niet positiever zijn, naarmate zij meer sociale steun ervaren. Het zou kunnen dat de financiële attitude van mensen niet direct in verband staat met de sociale steun die zij ontvangen en de attitude daardoor niet beïnvloed wordt. De attitude van mensen wordt gevormd door

persoonlijkheid, gevoelens, overtuigingen en gedrag (Baron & Byrne, 1984; Allport, 1935). Dit zou er op kunnen wijzen dat de financiële attitude iets heel persoonlijks is waar sociale steun, in welke vorm dan ook, geen invloed op heeft. Een andere verklaring zou kunnen zijn dat sociale steun in dit onderzoek te beperkt is gemeten om samenhang te laten zien met de financiële attitude van mensen. In dit onderzoek bestaat sociale steun uit de mogelijkheid om op anderen terug te vallen in narigheid en een gevoel van verbondenheid met anderen. Het zou kunnen dat deze aspecten van sociale steun geen samenhang hebben met de attitude van mensen.

Ten tweede laten de resultaten geen ondersteuning zien voor de hypothesen dat naarmate de drie groepen meer sociale steun ervaren, zij financieel zelfredzamer zijn. Dit geldt zowel voor de financiële attitude en de vaardigheden van zzp'ers, werkenden met een laag inkomen en jongeren. Er kon daarnaast ook geen ondersteuning gevonden worden voor de hypothese dat sociale steun de sterkste invloed heeft op de financiële zelfredzaamheid van jongeren. In het geval van de financiële vaardigheden zou het zo kunnen zijn dat sociale steun geen toegevoegde waarde meer heeft bij de groepen, omdat sociale steun in het algemeen al zorgt voor een hogere mate van financiële vaardigheden. Bij de attitude is het mogelijk dat sociale steun bij de groepen geen extra invloed heeft, doordat sociale steun ook in het algemeen geen invloed heeft op de financiële attitude van mensen. Een andere verklaring voor deze uitkomsten zou kunnen zijn dat de drie groepen te klein zijn in de steekproef. Hierdoor kan het zijn dat er geen duidelijke verschillen gevonden kunnen worden (Van der Zee, 2017). Deze uitkomsten zouden daarnaast ook verklaard kunnen worden door de manier waarop sociale steun gemeten is, zoals beschreven in de alinea hierboven. Sociale steun kan complexer zijn, dan de schaal die in dit onderzoek voor sociale steun is gebruikt.

5.3 Algehele conclusie

Er kan geconcludeerd worden dat zzp'ers, werkenden met een laag inkomen en jongeren redelijk financieel zelfredzaam zijn, vergeleken met de steekproef. Daarnaast kwam uit de bevindingen naar voren dat jongeren, in elk geval vergeleken met zzp'ers, minder financieel zelfredzaam zijn. Daarmee zijn de eerste twee onderzoeksvragen beantwoord. De bevindingen ten aanzien van de derde onderzoeksvraag, welke invloed sociale steun heeft op financiële zelfredzaamheid, suggereren dat sociale steun een positieve samenhang heeft met de financiële vaardigheden. Tussen de drie groepen en sociale steun kon geen samenhang gevonden worden.

Daarmee is ook de laatste onderzoeksvraag beantwoord, bij welke groep de invloed van sociale steun het sterkst is.

5.4 Overige opmerkelijke bevindingen

Uit de resultaten kwam een aantal andere bevindingen naar voren die niet direct met de onderzoeksvragen te maken hadden. Ten eerste laten de resultaten zien dat mannen een negatievere attitude hebben dan vrouwen, terwijl mannen wel meer financiële vaardigheden hebben. Ditzelfde is gevonden door Georgieva et al. (2021) en Chen en Gerand (2018). Ten tweede blijken de financiële vaardigheden van mensen door meer factoren beïnvloed te worden, dan hun attitude. De resultaten laten zien dat een hoger opleidingsniveau voor meer ontwikkelde financiële vaardigheden zorgt. Dit komt doordat opleidingsniveau zorgt voor een beter begrip van financiële kennis en vaardigheden (Ajayj & Ross, 2020). Ten derde komt uit de resultaten naar voren dat de huishoudsamenstellingen samenwonend met kinderen en alleenstaanden zonder of met kinderen samenhangen met minder financiële vaardigheden. De resultaten laten zien dat alleenstaanden met kinderen minder financiële vaardigheden hebben dan samenwonende stellen met kinderen. Dat alleenstaanden met kinderen minder financieel zelfredzaam zijn kan verklaard worden doordat zij maar één inkomen hebben en daardoor moeilijker kunnen rondkomen en sparen voor de toekomst (Van Horssen & Kunkel, 2020). Samenwonenden kunnen twee inkomens hebben waardoor rekeningen en kosten voor kinderen makkelijker betaald kunnen worden. Het hebben van een partner kan daarnaast zorgen voor sociale steun door bijvoorbeeld advies, informatie en praktische hulp.

5.5 Beperkingen

Dit onderzoek kent een aantal beperkingen die van invloed kunnen zijn op de gevonden resultaten. Ten eerste zijn de drie groepen, die in dit onderzoek centraal staan, niet statistisch te onderscheiden. Dit houdt in dat de groepen kunnen overlappen, waardoor het moeilijker is om precieze uitspraken te doen over de financiële zelfredzaamheid van elke groep. Iemand die bijvoorbeeld zzp'er is, kan ook een werkende met laag inkomen zijn. Daardoor zijn de resultaten voor de eerste twee onderzoeksvragen lastig te interpreteren. Dit heeft ervoor gezorgd dat alleen over jongeren duidelijke conclusies getrokken kunnen worden in hoeverre zij verschillen van de andere twee groepen in mate van financiële zelfredzaamheid. Er kon wel aangetoond worden in hoeverre zzp'ers en niet-zzp'ers, werkenden met een laag inkomen en niet-werkenden met een laag inkomen en jongeren en niet-jongeren van elkaar verschillen.

Ondanks dat de overlap zorgt voor beperkingen, is deze wel realistisch. In de werkelijkheid zullen mensen ook tot meerdere groepen behoren. Er wordt voor vervolgonderzoek de suggestie gedaan om de financiële zelfredzaamheid per groep apart te onderzoeken. Daardoor zullen beter uitspraken gedaan kunnen worden over de groepen en kan overlap voorkomen worden, omdat het onderzoek zich maar op één groep richt.

Ten tweede zorgen de data voor enige beperkingen. De data van het LISS Panel, die in dit onderzoek zijn gebruikt, werden in 2010 verzameld. Dat betekent dat de gebruikte data inmiddels 12 jaar oud zijn. Oudere data zouden ervoor kunnen zorgen dat de resultaten niet meer aansluiten bij de huidige situatie. De assumptie was dat de financiële situatie van mensen destijds en nu niet veel van elkaar verschillen. Er zijn namelijk een aantal overeenkomsten. De eerste overeenkomst is dat zowel 2010 als 2022 kort na een crisis zijn. In 2010 hadden mensen te maken met de naweeën van de economische crisis van 2008. Veel mensen verloren bijvoorbeeld hun baan en had dit ernstige gevolgen voor hun financiële situatie. De situatie in 2022 is vergelijkbaar. Door de coronacrisis kwamen vooral mensen met flexibele banen en zzp'ers in financieel gevaar. Door de tijdelijke sluiting van bedrijven en de horeca kwamen veel mensen thuis te zitten. Daarnaast zijn de kosten voor levensonderhoud, sinds de coronacrisis, gestegen. Veel mensen met een laag inkomen kunnen deze niet goed dragen. Ondanks de overeenkomsten wordt voor vervolgonderzoek de suggestie gedaan om nieuwe data te verzamelen over de financiële zelfredzaamheid van deze groepen. Dit geeft ook de mogelijkheid om veranderingen in de financiële zelfredzaamheid bij te houden.

De derde beperking van dit onderzoek is de schaalconstructie voor sociale steun. In het theoretische kader worden vier vormen van sociale steun besproken. Om sociale steun te meten zijn in dit onderzoek twee stellingen tezamen genomen als algemene sociale steun. Deze stellingen gaan over de mogelijkheid om op anderen terug te vallen in geval van narigheid en over de verbondenheid met anderen. Sociale steun is daarmee op een erg beperkte manier gemeten in dit onderzoek. Hierdoor is het niet geheel duidelijk geworden welke vorm van sociale steun een belangrijke rol kan spelen bij financiële vaardigheden. Materiële steun kan bijvoorbeeld een snelle en tijdelijke oplossing bieden, terwijl informatieve steun misschien voor langdurige verbetering kan zorgen. Door de beperkte manier van meten zijn mogelijk andere aspecten van sociale steun niet meegenomen in deze schaal en kan dit invloed hebben op de gevonden resultaten. Dit zou kunnen verklaren dat er geen significante effecten gevonden zijn voor de groepen. Er wordt aanbevolen om in vervolgonderzoek een uitgebreidere schaal te

gebruiken voor sociale steun en meer aspecten van sociale steun te meten. Dit zou ook de mogelijkheid kunnen geven te onderzoeken welke vorm van sociale steun vooral een rol speelt in financiële zelfredzaamheid.

De laatste beperkingen van dit onderzoek richten zich op de conceptualisering van financiële zelfredzaamheid. In dit onderzoek werd financiële zelfredzaamheid opgesplitst in attitude en vaardigheden. Bij de financiële vaardigheden was het alleen mogelijk om rondkomen, bijhouden en vooruitkijken te meten. De financiële vaardigheden bestaan daarnaast ook uit bewust financiële producten kiezen en geïnformeerd blijven. Deze vaardigheden konden met de gebruikte data niet gemeten worden. De financiële attitude van mensen kon wel redelijk breed gemeten worden. Desondanks bleken de factoren waarvan verwacht werd dat zij invloed hebben op de attitude dit niet te hebben, zoals het opleidingsniveau. Daarnaast zijn er veel verschillende benamingen voor financiële zelfredzaamheid die gebruikt worden in de Nederlandse en Engelse literatuur. Dit maakte het lastig een overkoepelend begrip te vinden. Om die reden wordt voor vervolgonderzoek als eerste de suggestie gedaan onderzoek te doen naar factoren die samenhangen met de financiële attitude van mensen. De attitude van mensen kan leidend zijn voor hun financiële vaardigheden en daarom is het van belang ook inzicht te krijgen in deze component van financiële zelfredzaamheid. Daarop aansluitend wordt ook de aanbeveling gedaan om financiële zelfredzaamheid concreter te conceptualiseren en tot een breed gedragen definitie te komen. Hierdoor zullen onderzoeken over financiële zelfredzaamheid beter op elkaar aansluiten en kunnen concretere conclusies getrokken worden over de mate van financiële zelfredzaamheid.

5.6 Aanbevelingen

Al met al heeft dit onderzoek inzicht gegeven in hoeverre zzp'ers, werkenden met een laag inkomen en jongeren financieel zelfredzaam zijn en in hoeverre sociale steun hier iets in kan betekenen. In onze participatiemaatschappij is het van belang inzicht te verkrijgen in hoeverre financieel kwetsbare groepen mee kunnen doen in de samenleving. Daardoor kan ingeschat worden of zij in financieel opzicht verantwoordelijkheid kunnen nemen voor hun eigen leven en omgeving (Movisie, 2015). Naarmate mensen financieel zelfredzamer zijn, kan verwacht worden dat zij zelf in staat zijn hun problemen op te lossen of waar nodig om ondersteuning te vragen (Movisie, 2015). Uiteindelijk is naar voren gekomen dat vooral jongeren een lagere financiële zelfredzaamheid hebben. Dit kan verschillende oorzaken hebben, zoals een tekort

aan financiële educatie en financiële socialisatie (Jin & Chen, 2019). In de afgelopen jaren zien inwoners van Nederland de prijzen voor boodschappen, energie of huizen steeds meer stijgen. Dit vraagt van mensen om goed en bewust met hun financiën om te gaan. Om te voorkomen dat jongeren al op jonge leeftijd financieel in de problemen raken, is het belangrijk om hen voldoende handvatten mee te geven om financieel zelfredzaam te kunnen zijn. Er wordt aanbevolen om te onderzoeken hoe de financiële educatie vorm is gegeven en op welke manier jongeren ondersteund kunnen worden om al vroegtijdig de juiste vaardigheden aan te leren. Het is daarbij van belang ook de financiële socialisatie in beeld te hebben. De visie en opvattingen van de jongeren zelf dienen hierbij betrokken te worden. Dit zorgt voor een zo breed mogelijk beeld van de situatie. Het beleid en de praktijk wordt aanbevolen om, waar mogelijk, de samenwerking met ouders en jongeren op te zoeken. Dit kan er voor zorgen dat de financiële educatie en socialisatie op een goede manier met elkaar verbonden worden. Door een samenwerking aan te gaan kunnen jongeren op een intensievere manier leren hoe zij juist kunnen omgaan met hun geld en ontvangen zij passende ondersteuning vanuit school en thuis. Daarnaast wordt aanbevolen om al voor het 18^e levensjaar van de jongeren de samenwerking op te zoeken. Daardoor zullen jongeren eerder voorbereid zijn op een financieel zelfredzame toekomst.

Afsluitend heeft dit onderzoek enige bijdrage kunnen leveren aan en inzichten kunnen geven ten aanzien van de financiële zelfredzaamheid van zzp'ers, werkenden met een laag inkomen en jongeren. Dit onderzoek beoogt hiermee bij te dragen aan de maatschappelijke ondersteuning van deze financieel kwetsbare groepen zodat iedereen de mogelijkheid heeft naar vermogen mee te doen in de samenleving.

Literatuur:

- Allport, G. W. (1935). Attitudes. In Murchison C. (Ed.), *Handbook of Social Psychology* (pp. 798–844). Worcester, MA: Clark University Press.
- Ajayi, K. F., & Ross, P. H. (2020). The effects of education on financial outcomes: Evidence from Kenya. *Economic Development and Cultural Change*, 69(1), 253–289.
<https://doi.org/10.1086/702996>
- Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 117, 497–529. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.117.3.497>
- Belea, M., & Calauz, A. (2019). Social support: A factor of protection against stress during adolescence. *Revista de Cercetare si Interventie Sociala*, 67, 52–66.
<https://doi.org/10.33788/rcis.67.4>
- Bradley, S. L. (2021). Financial literacy education: An opportunity for colleges and sociology. *Sociology Compass*, 15(10). <https://doi.org/10.1111/soc4.12922>
- Bratpack, B. I. (2022). *Armoede in Nederland*. Stichting Armoedefonds. Geraadpleegd op 26 maart 2022, van <https://www.armoedefonds.nl/armoede-in-nederland>
- Brown, B. B., & Larson, J. (2009). Peer relationships in adolescence. In R. M. Lerner, & L. Steinberg (Eds.), *Handbook of Adolescent Psychology* (pp. 74–103). New York, NY: Wiley. <https://doi.org/10.1002/ab.21748>
- CBS. (2020, 6 februari). *Het ervaren en reduceren van onzekerheid door zzp'ers - Dynamiek op de Nederlandse Arbeidsmarkt*. Geraadpleegd op 26 maart 2022, van https://longreads.cbs.nl/dynamiek-op-de-nederlandse-arbeidsmarkt-2019/het-ervaren-en-reduceren-van-onzekerheid-door-zzpers/?utm_campaign=Achter%20de%20cijfers&utm_medium=email&utm_source=Revue%20newsletter

- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2021, 30 juni). *Aantal huishoudens met problematische schulden niet toegenomen*. Geraadpleegd op 26 maart 2022, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2021/26/aantal-huishoudens-met-problematische-schulden-niet-toegenomen>
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2021b, december 8). *Opnieuw minder werkenden met armoederisico*. Geraadpleegd op 30 maart 2022, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2021/49/opnieuw-minder-werkenden-met-armoederisico#:~:text=De%20lage%20Dinkomensgrens%20staat%20voor,kinderen%20%20110%20euro>.
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2022, 1 maart). *Wat zijn zzp'ers?* Geraadpleegd op 29 april 2022, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/dossier/dossier-zzp/wat-zijn-zzp-ers?msckid=72dd2a78c7b111ec9368005438bb1b9a>
- Chen, Z., & Garand, J. C. (2018). On the gender gap in financial knowledge: Decomposing the effects of don't know and incorrect responses*. *Social Science Quarterly*, 99(5), 1551–1571. <https://doi.org/10.1111/ssqu.12520>
- Cohen, S., & Syme, S.L. (1985). *Social support and health*. New York: Academic Press.
- Cohen, S., & Wills, T. A. (1985). Stress, social support, and the buffering hypothesis. *Psychological Bulletin*, 98, 310–357. doi:10.1037/0033-2909.98.2.310
- Cropley, M., & Steptoe, A. (2005). Social support, life events and physical symptoms: a prospective study of chronic and recent life stress in man and women. *Psychology, Health & Medicine*, 10, 317-325
- De Becker, K., Smits, I., Maldonado, J. E., Vermeersch, L., & De Witte, K. (2020). *Onderzoek naar de financiële geletterdheidscompetenties van mensen in armoede*. Leuven: HIVA-KU Leuven

- De Jong, F., & Oerlemans, A. (2019). Financieel regisseur voor fitte financiën. *Pensioen Bestuur & Management*, 2019(3).
https://repository.han.nl/han/bitstream/handle/20.500.12470/2098/PBM_2019_nr_3_p_25_26_27.pdf?sequence=1
- De Meza, D., Irlenbusch, B., & Reyniers, D. (2008). Financial capability: a behavioral economics perspective. *Consumer Research* 69, Financial Service Authority.
- De Vos, K. (2010). Representativeness of the LISS-panel 2008, 2009, 2010 (Nr. 1).
- Georgieva, V., Nitani, M., & Riding, A. (2021). Budgeting and gender: Employees and self-employed. *Family and Consumer Sciences Research Journal*, 49(4), 310–327.
<https://doi.org/10.1111/fcsr.12398>
- Goodenow, C., Reisine, S.T., & Grady, K.E. (1990). Quality of social support and associated social and psychological functioning in women with rheumatoid arthritis. *Health Psychology*, 9, 266-284.
- Grable, J. E., & Joo, S. (1998). Does financial education affect knowledge, attitudes, and behavior? An empirical analysis. *Personal Finances and Worker Productivity*, 2(2), 213– 220.
- Graham, J. M., & Barnow, Z. B. (2013). Stress and social support in gay, lesbian, and heterosexual couples: Direct effects and buffering models. *Journal of Family Psychology*, 27(4), 569–578. <https://doi.org/10.1037/a0033420>
- Jacoby, M. B. (2002). Does indebtedness influence health? A preliminary inquiry. *Journal of Law, Medicine & Ethics*, 30(4), 560–571.
- Jain, V. (2014). 3D model of attitude. *International Journal of Advanced Research in Management and Social Sciences*, 3(3), 1-12.

- Jin, M., & Chen, Z. (2019). Comparing financial socialization and formal financial education: Building financial capability. *Social Indicators Research*, 149, 641-656.
<https://doi.org/10.1007/s11205-019-02248-z>
- Jolly, P. M., Kong, D. T., & Kim, K. Y. (2021). Social support at work: An integrative review. *Journal of Organizational Behavior*, 42(2), 229–251.
<https://doi.org/10.1002/job.2485>
- Jorgensen, B. L., & Savla, J. (2010). Financial literacy of young adults: The importance of parental socialization. *Family Relations*, 59(4), 465–478.
<https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2010.00616.x>
- Kim, P. H., Longest, K. C., & Aldrich, H. E. (2013). Can you land me a hand? Task-role alignment of social support for aspiring business owners. *Work and Occupation*, 40(3), 213-249. <https://doi.org/10.1177/07308884133481365>
- Lechner, L., Kremers, S., Meertens, R., & de Vries, H. (2010). Determinanten van gedrag. In: J. Brug, P. van Assema, & L. Lechner (red.), *Gezondheidsvoorlichting en Gedragsverandering. Een planmatige aanpak (pp. 75-106)*. Assen: Van Gorcum.
- Lindenberg, S. (1996). Continuities in the theory of social production functions. In S.M. Lindenberg and H.B.G. Ganzeboom (EDS), *Verklarende sociologie: opstellen voor Reinhard Wippler* (blz. 169-184). Amsterdam: Thesis Publishers
- Lusardi, A., Hasler, A., & Yakoboski, P.J. (2020) Building up financial literacy and financial resilience. *Mind & Society*, 20, 181-187. <https://doi.org/10.1007/s11299-020-00246-0>
- Madern, T. (2015, september). *Handreiking: Bevorderen van gezond financieel gedrag*. Utrecht Eindredactie: vanewijkschrijft.nl.
- Madern, T., Weijers, M., van der Werf, M., & van Gaalen, C. (2015). *Geld en gedrag. de theoretische basis*.
https://www.nibud.nl/wpcontent/uploads/Geld_en_gedrag_theoretische_basis.pdf

- Movisie. (2015, 8 december). *De voordelen van de participatiesamenleving*. Geraadpleegd op 10 mei 2022, van <https://www.movisie.nl/artikel/voordelen-participatiesamenleving>
- Nam, Y., Sherraden, M. S., Huang, J., Lee, E. J., & Keovisai, M. (2019). Financial capability and economic security among low-income older Asian immigrants: Lessons from Qualitative Interviews. *Social Work, 64*(3), 224–232.
<https://doi.org/10.1093/sw/swz015>
- Nibud. (2012). *Goed omgaan met geld. Achtergronden bij de competenties voor financiële zelfredzaamheid*. Utrecht: Nibud.
- Nibud. (2015). *Omgaan met schaarste*. www.nibud.nl. <https://www.nibud.nl/wp-content/uploads/Nibud-artikel-Omgaan-met-schaarste.pdf>
- Nibud. (2021, 25 november). *Praten over geldzorgen helpt*. Nibud - Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting. Geraadpleegd op 26 maart 2022, van <https://www.nibud.nl/beroepsmatig/praten-over-geldzorgen-helpt/#:%7E:text=Geldproblemen%20kunnen%20iedereen%20overkomen&text=Er%20heerst%20nog%20zoveel%20taboe,ernstige%20geldproblemen%20we%20kunnen%20voorkomen>
- Nibud. (2022, 19 mei). *Jongeren en hun geld*. Geraadpleegd op 17 juni 2022, van <https://www.nibud.nl/dossiers/jongeren-en-hun-geld/>
- Pickens, J. (2005). Attitudes and perceptions. *Organizational Behavior in Health Care, 4*(7), 43-76.
- Pickett, K., & Wilkinson, R. G. (2015). Income inequality and health: A causal review. *Social Science & Medicine, 128*, 316-326. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2014.12.031>
- Raad Volksgezondheid & Samenleving. (2020). *Gezondheidsverschillen voorbij. Complexe ongelijkheid is een zaak van ons allemaal*. Raad voor Volksgezondheid & Samenleving. Geraadpleegd van <https://adviezen.raadrvs.nl/gezondheidsverschillen-voorbij/>

- Remund, D. L. (2010). Financial literacy explicated: The case for a clearer definition in an increasingly complex economy. *Journal of Consumer Affairs*, 44(2), 276-295.
- Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu. (2018). *Feiten en cijfers over de relatie tussen armoede en gezondheid*. Loketgezondleven.nl. Geraadpleegd op 2 april 2022, van <https://www.loketgezondleven.nl/gezondheidsthema/armoede-schulden-en-gezondheid/relatie-armoede-en-gezondheid>
- Salignac, F., Marjolin, A., Reeve, R., & Muir, K. (2019). Conceptualizing and measuring financial resilience: A multidimensional framework. *Social Indicators Research*, 145(1), 17–38. <https://doi.org/10.1007/s11205-019-02100-4>
- Schacter, H. L., & Margolin, G. (2019). The interplay of friends and parents in adolescents' daily lives: Towards a dynamic view of social support. *Social Development*, 28(3), 708–724. <https://doi.org/10.1111/sode.12363>
- Scherpenzeel, A. (2009). Start of the LISS panel: Sample and recruitment of a probability-based Internet panel (Nr. 1).
- Sherraden, M.S. (2010). Financial capability: What is it, and how can it be created? (CSD Working Paper No. 10-17). St. Louis, MO: Washington University, *Center for Social Development*. DOI: <https://doi.org/10.7936/K7SX6CQX>
- Snel, E. (2017). Werkende armen in Nederland: Transitie in en uit werkende armoede. *Mens & Maatschappij*, 92(2), 175-201.
- Struckell, M., Patel, P.C., Ojha, D., & Oghazi, P. (2022) Financial literacy and self employment – The moderating effect of gender and race. *Journal of Business Research*, 139, 639-653.
- Stewart, M. J. (1989). Social support: Diverse theoretical perspectives. *Social Science & Medicine*, 28(12), 1275-1282.
- UWV. (2022). Bedragen sociaal minimum. www.uwv.nl. Geraadpleegd op 13 april 2022, van <https://www.uwv.nl/particulieren/bedragen/detail/sociaal-minimum>

- Van den Brakel, M. (2017). *Financieel kwetsbare mannen*.
- Van der Werf, M., Blanken, I., & Schonewille, G. (2016). *Het bevorderen van financiële zelfredzaamheid*. Geraadpleegd van <https://docplayer.nl/149134246-Het-bevorderen-van-financiele-zelfredzaamheid-literatuurstudie.html>
- Van der Zee, F. (2017). *Steekproefgrootte*. Geraadpleegd van <https://hulpbijonderzoek.nl/online-woordenboek/begrippen/steekproefgrootte/>
- Van Horssen, C., & Kunkel, D. (2020). *Financieel kwetsbaar: Literatuuronderzoek naar groepen in een financieel kwetsbare positie*. Wijzer in Geldzaken & Nibud.
- Van Kooten, M., & De Jong, F. (2019). Financieel gezond mkb vereist een integrale en multidisciplinaire adviesbenadering. *Het Verzekerings-Archief*, 96(3).
<https://repository.han.nl/han/bitstream/handle/20.500.12470/2096/Financieel+gezond+mkb+vereist+een+integrale+en+multidisciplinaire+adviesbenadering.pdf?sequence=1>
- Vermeersch, L., & Vandenbroucke, L. (2010). *Het leren zoals het is... bij volwassenen met een geletterdheidsrisico*. Leuven: HIVA-KU Leuven
- Vijlbrief, A., & Van Mourik, K. (2020). *Wat werkt bij de aanpak van armoede en schulden*. Movisie. <https://www.movisie.nl/publicatie/wat-werkt-aanpak-armoede-schulden>
- Volksgezondheid en Zorg. (2021). *Gezonde levensverwachting | Opleiding*. Volksgezondheid en Zorg. Geraadpleegd op 25 maart 2022, van <https://www.vzinfo.nl/gezonde-levensverwachting/opleiding>
- Wan, C. K., Jaccard, J., & Ramey, S. L. (1996). The relationship between social support and life satisfaction as a function of family structure. *Journal of Marriage and Family*, 58(2), 502-513.
- WRR. (2017). *Weten is nog geen doen, een realistisch perspectief op redzaamheid*. Den Haag. <https://www.njb.nl/media/4364/weten-is-nog-geen-doen.pdf>

Zhu, A. Y. F., Yu, C. W. M., & Chou, K. L. (2019). Improving Financial Literacy in Secondary School Students: An Randomized Experiment. *Youth & Society*, 53(4), 539–562. <https://doi.org/10.1177/0044118x19851311>

Zimmerman, L., Canale, A., Britt-Lutter, S., & Seay, M.C. (2015). The theory of planned behavior and the earned income tax credit. *Journal of Financial Therapy*, 6(1). <https://doi.org/10.4148/1944-9771.1066>

Bijlagen:

Bijlage 1: Schaalconstructies en variabelen

Financiële zelfredzaamheid – Attitude:

1. Ik denk goed na wat ik moet doen om binnen mijn budget te blijven de komende maanden.
2. Ik geloof niet dat gewone mensen iets hoeven te weten over het inflatieniveau in Nederland.
3. Ik beslis van tevoren hoe ik mijn geld de komende maanden zal besteden.
4. Ik ben impulsief en ben geneigd dingen te kopen, zelfs als ik daar geen geld voor heb.
5. Ik ervaar het als een persoonlijk succes als ik de beste deal heb weten te bemachtigen.
6. Ik denk na over mijn budget om te zien hoeveel geld ik de komende maanden over heb.
7. Het is niet erg om aan het eind van de maand rood te staan.
8. Ik voel me prettig als ik mijn financiën voor de komende maanden heb gepland.
9. Ik hou ervan mezelf up-to-date te houden over de economie in Nederland.
10. Ik stel financiële doelen voor de komende maanden voor wat ik met mijn geld kan doen.
11. Rondshoppen voor het goedkoopste object bespaart je slechts hele kleine bedragen.
12. Het is niet nodig geïnformeerd te blijven over financiële zaken.
13. Ik vind het belangrijk om wat opzij te leggen voor later.
14. Ik zou mijn in- en uitgaven de eerstkomende maanden in de gaten moeten houden om een beter inzicht in mijn toekomstig spendergedrag te krijgen.
15. De toekomst wijst zichzelf wel uit.
16. Ik koop liever dingen op krediet dan dat ik wacht tot ik geld gespaard heb.
17. Het is belangrijk voor me om elke dag precies te weten hoeveel geld ik in mijn portemonnee heb.
18. Het is slim om de keuze voor financiële producten (bv. hypotheek, lening, spaarrekening) te overleggen met familie, vrienden en kennissen.
19. Het is belangrijk om mezelf geïnformeerd te houden rondom mijn persoonlijke financiële situatie.
20. Als ik een lening moet afsluiten voor lopende uitgaven, heb ik gefaald.
21. Ik vind het belangrijk om regelmatig te kijken hoeveel geld er op mijn bankrekening staat.

22. Om binnen mijn budget te blijven, is het belangrijk dat ik mijn rekeningen op tijd betaal.

23. Ik vind het niet boeiend te weten of mijn inkomsten en uitgaven in evenwicht zijn.

Financiële zelfredzaamheid – Vaardigheden:

1. Hoe vaak had u de afgelopen 12 maanden voor het einde van de maand geen geld meer?

Antwoordcategorieën: 1 nooit, 2 bijna nooit, 3 soms, 4 vaak, 5 altijd.

2. Hoe goed kunt u uw rekeningen betalen en uw financiële verplichtingen nakomen?

Antwoordcategorieën: 1 zelden/nooit tot 5 met gemak.

3. Hoe goed kunt u met uw huidige inkomen rondkomen?

Antwoordcategorieën 1 zeer moeilijk tot 5 zeer makkelijk.

4. Hoe goed is uw overzicht op uw financiële situatie?

Antwoordcategorieën: 1 let er niet op, 2 weinig overzicht, 3 matig overzicht, 4 redelijk overzicht, 5 goed overzicht.

5. Denkend aan het geldbedrag dat u tot nu toe hebt gespaard op deze manieren, is dit:

Antwoordcategorieën: 1 veel minder dan maandelijkse inkomen, 2 minder dan maandelijkse inkomen, 3 ongeveer gelijk aan maandelijkse inkomen, 4 meer dan maandelijkse inkomen, 5 veel meer dan maandelijkse inkomen.

6. Hoe lang zou u kunnen rondkomen wanneer de voornaamste bron van inkomen binnen uw huishouden zou wegvallen?

Antwoordcategorieën: 1 minder dan een maand, 2 meer dan één, maar minder dan drie maanden, 3 meer dan drie, maar minder dan zes maanden, 4 meer dan zes maar minder dan twaalf maanden, 5 twaalf maanden of meer.

Zzp'ers:

Item: belangrijkste bezigheid

Antwoordmogelijkheden:

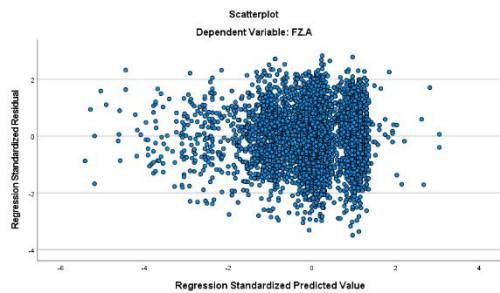
1. Verricht betaald werk in loondienst
2. Werkt of is meewerkend in gezins- of familiebedrijf
3. Is vrije beroepsbeoefenaar, freelancer of zelfstandige
4. Zoekt werk na verlies werkkring
5. Zoekt voor het eerst werk
6. Vrijgesteld van werk zoeken na verlies van werkkring
7. Gaat naar school of studeert
8. Verzorgt de huishouding

9. Is met pensioen (vervroegd, AOW of VUT)
10. Is (gedeeltelijk) arbeidsongeschikt
11. Verricht onbetaald werk met behoud van uitkering
12. Verricht vrijwilligerswerk
13. Doet iets anders
14. Is te jong, heeft nog geen bezigheden

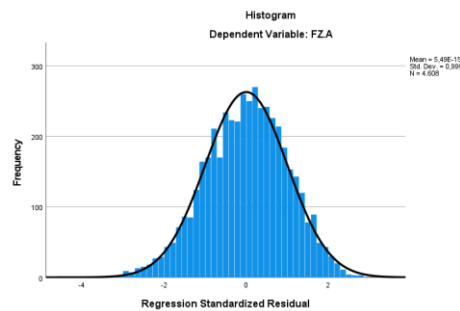
Bijlage 2 Controles van de assumpties, multicollineariteit en uitbijters

2.1 Modevaluatie FZ-A

In hoeverre het model en de data bij elkaar passen wordt aan de hand van vier assumpties gecontroleerd. Aan de eerste assumptie, onafhankelijke observaties, kan niet volledig aan voldaan worden. Dit komt doordat personen tot dezelfde huishoudens kunnen behoren, waardoor afhankelijkheid ontstaat. Er is gecontroleerd hoeveel afhankelijkheid er daadwerkelijk is in de data door te inspecteren hoeveel personen er per huishouden zijn. Er wordt verwacht dat de kleine mate van afhankelijkheid niet voor problemen zorgt in de analyses. De assumptie over lineariteit is gecontroleerd aan de hand van een spreidingsdiagram waar de gestandaardiseerde voorspelde waarden afgezet worden tegen de gestandaardiseerde residuen. De plot wordt in figuur 1 weergegeven. Hierin is te zien dat de punten gemiddeld rond de nullijn liggen. Aan de assumptie lineariteit wordt daarmee voldaan. Homoscedasticiteit wordt ook met bovenstaand spreidingsdiagram gecontroleerd. Hierbij gaat het erom dat de standaarddeviatie overal constant is. In het diagram is te zien dat de punten vooral aan de rechter kant dichter bij elkaar liggen. Dit komt waarschijnlijk doordat respondenten redelijk hoog scoren op FZ-A. Hierdoor liggen de punten rechts dichter bij elkaar. Links liggen de punten wel op een enigszins gelijkmatige afstand. De verwachting is dat dit niet tot grote problemen zal leiden. De laatste assumptie, normaliteit, wordt gecontroleerd met een histogram. Deze is in figuur 2 weergegeven. De residuen zijn vrijwel geheel normaal verdeeld.

Figuur 1. Spreidingsdiagram ZPR – ZRE FZ-A

Figuur 1. Histogram residuen FZ-A

2.2 Multicollineariteit en uitbijters FZ-A

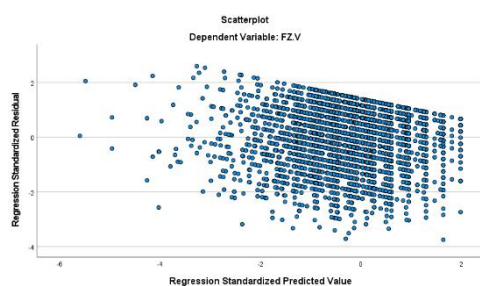
De controle van multicollineariteit is gedaan aan de hand van de VIF. Er wordt een maximale waarde van 4 aangehouden. Bij een waarde hoger dan 4 is er sprake van te veel samenhang tussen de variabelen. Uit de controle komt naar voren dat er tussen twee variabelen te veel samenhang kan bestaan. Het gaat hierbij om de variabele ‘aantal thuiswonende kinderen’ en de dummy ‘samenwonend met kinderen’. De variabelen zijn geïnspecteerd. Bij beide variabelen ligt de VIF ongeveer 0.8 boven het maximum 4. Er is voor gekozen om beide variabelen te behouden, omdat het bij ‘samenwonend met kinderen’ om een dummy gaat voor ‘huishoudsamenstelling’. Beide variabelen meten of er kinderen zijn, waardoor overlap ontstaat. Dit heeft geen grote gevolgen voor de analyse. De overige VIF-waarden van de variabelen liggen allemaal rond de 1 liggen. Dit laat zien dat er verder verwaarloosbaar weinig multicollineariteit is. Om op uitbijters en invloedrijke punten te controleren is gebruik gemaakt van de leverage, DFFIT, DFBETA en Cook’s distance.

De leverage geeft aan in welke mate een observatie aan de regressielijn trekt. Een hoge waarde op leverage geeft aan dat het om een extreme case gaat, op één van de onafhankelijke variabelen. De hoogste waarde die uit de controles naar voren komt is 0.096. De waarde is afgerond naar drie decimalen. Deze waarde is dermate klein dat het geen invloed heeft op de modellen of problematisch is voor de analyse. De DFBETA vat het effect op de parameterschattingen samen voor een observatie. Hoe hoger de waarde van de DFBETA, hoe groter de invloed op de parameterschatting. Bij elke variabele ligt de DFBETA tussen -1 en 1. Er zijn geen te hoge waarden gevonden die invloed hebben op de parameters. De DFFIT kijkt naar het effect op het model als een observatie weggelaten wordt. De DFFIT is gelijk aan de verandering in de geschatte waarde. De hoogste waarde die de DFFIT geeft is 0.056. De laagste waarde is -0.053. De waarden zijn afgerond naar drie decimalen. Ook bij deze maat zijn geen

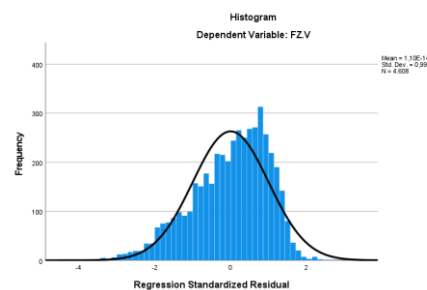
uitbijters gevonden. Als laatste maat is de Cook's Distance gebruikt. Een observatie is problematisch als deze een waarde hoger dan 1 heeft. De hoogste waarde die is gevonden, is 0.015 afgerond op drie decimalen. Deze waarde is dermate klein dat er geen invloedrijke punten zijn gevonden.

2.3 Modevaluatie FZ-V

Na de analyse van FZ-V is gecontroleerd voor de assumpties die horen bij lineaire regressie. Aan de eerste assumptie, onafhankelijke observaties, kan niet volledig aan voldaan worden. Dit komt doordat personen tot dezelfde huishoudens kunnen behoren, waardoor afhankelijkheid ontstaat. Er is gecontroleerd hoeveel afhankelijkheid er daadwerkelijk is in de data door te inspecteren hoeveel personen er per huishouden zijn. Er wordt verwacht dat de kleine mate van afhankelijkheid niet voor problemen zorgt in de analyses. Lineariteit is gecontroleerd door middel van een spreidingsdiagram, waarbij de gestandaardiseerde residuen afgezet worden tegen de gestandaardiseerde voorspelde waarden. Dit diagram zal hieronder worden toegevoegd. In figuur 3 is te zien dat de punten redelijk gelijk verdeeld liggen rond de nullijn. In figuur 4 is te zien dat de scores redelijk linksscheef verdeeld zijn. Dit komt doordat respondenten hoog scoren op FZ-V. Dit heeft invloed op de lineariteit, maar is niet problematisch door de grote steekproef.

Figuur 3. Spreidingsdiagram ZRE - ZPR FZ-V

Figuur 4. Histogram residuen FZ-V.

Daarmee wordt voldaan aan de assumptie lineariteit. Homoscedasticiteit is gecontroleerd met hetzelfde spreidingsdiagram. In het diagram valt op dat de punten in het midden dichter bij elkaar liggen, dan aan de randen. Daarnaast zit er een enigszins afwijkend patroon in het diagram. Dit komt ook doordat respondenten vrij hoog scoren op deze variabele. Hierdoor ontstaat restriction of range. Dit kan voor enige problemen zorgen met de homoscedasticiteit en de normaliteit, zoals ook in het histogram in figuur 4 te zien. Het histogram laat zien dat de scores linksscheef verdeeld zijn. Door de grootte van de steekproef wordt verwacht dat dit geen problemen voor de analyses zal opleveren.

2.4 Multicollineariteit en uitbijters FZ-V

Net als bij FZ-A, is multicollineariteit gecontroleerd met de VIF. De maximale waarde die wordt aangehouden is 4. Bij een waarde boven de 4 is er sprake van te veel samenhang tussen de onafhankelijke variabelen. Bij twee variabelen liggen de VIF-waarden bijna 0.80 punten boven de 4. Dit is hetzelfde beeld als bij FZ-A. Ook in dit geval wordt er aangenomen dat deze mate van multicollineariteit geen problemen zal veroorzaken in de analyse. In deze analyse is er verder geen probleem met multicollineariteit. De overige VIF-waarden liggen allemaal rond de 1 met een maximum van 1.24. Om op uitbijters en invloedrijke waarden te controleren is gebruik gemaakt van een aantal maten. Die worden hieronder verder toegelicht.

Bij de leverage is de hoogste waarde die uit de analyse naar voren is gekomen 0.096. Deze waarde is afgerond naar drie decimalen. De waarde is klein genoeg en zal daardoor geen invloed hebben op de analyse. De DFBETA is voor elke variabele berekend. Het gaat hierbij om de invloed op de parameterschatting. Alle DFBETA waarden liggen tussen de 1 en -1. Ook bij deze maat zijn geen uitbijters gevonden die van invloed kunnen zijn op de analyse. De DFFIT kijkt naar de verandering in het model als een observatie weggelaten wordt. De hoogste waarde die de DFFIT geeft is 0.091, afgerond op drie decimalen. De laagste waarde is -0.114, afgerond op drie decimalen. De DFFIT heeft hiermee geen uitbijters gevonden. De laatste gebruikte maat is de Cook's Distance. Een observatie wordt als problematisch gezien als deze waarde hoger is dan 1. De hoogste gevonden waarde is 0.024. Ook deze waarde is dermate klein dat er geen invloedrijke punten zijn.